

Workbook

ArtInAD

Tools voor artistieke integratie van audio-descriptie
in dans- en muziektheater

Max Greyson

Inhoudsopgave

Inleiding.....	5
Het onderzoeksproject ArtInAD.....	6
Over inclusief werk en relevantie.....	8
Bestaande toegankelijkheidstools voor blinden en slechtzienden.....	11
Traditionele AD.....	11
Audio-introductie en introductie door de performers.....	11
Voeltoer.....	11
Credo's.....	12
Specifieke credo's geïntegreerde toegankelijkheid.....	12
Specifieke credo's van geïntegreerde AD.....	13
Verantwoording en duiding projecten.....	15
Creability.....	15
ImPart.....	15
Gravity (and other attractions).....	16
Re:Construction.....	18
Koninklijk Conservatorium Antwerpen.....	19
The Silenced.....	19
Onderzoeksfestival 'Collaborations are more refreshing than new socks'.....	19
Symposium Dance & Diversity & Labo Inclusiedans.....	20
Nextdoors.....	20
Masterclass voor Masterstudenten Drama.....	21
Lessen Schrijven.....	21
Workshop Introductieweek.....	21
Voyeurs in BXL.....	21
Het proces van artistieke integratie van AD.....	22
Integratie voorafgaand aan het creatieproces.....	22
Integratie tijdens het creatieproces.....	22
Integratie na het creatieproces.....	24
Interessante bronnen.....	25

Tools.....	27
Korte opwarmingsoefeningen.....	28
Korte schrijfoefeningen.....	29
Een nieuw perspectief.....	30
De Spiegel.....	31
Descriptie-dialogoog.....	32
Mensen en dingen.....	33
Stilleven.....	34
Doe wat je zegt en zeg wat je doet.....	35
Vier wijzen van aanwezigheid.....	36
Op verkenning.....	38
Tegen de tijd.....	39
Hier ben ik.....	41
De mens in woord en beeld.....	42
De mythe.....	43
Op bezoek bij de schoonouders.....	44
Publieksbeschrijving.....	45
Beschrijvend rijmen.....	46
De ketting.....	47
Clair obscur.....	48
Een beslissing in het nu.....	50
Bijlagen.....	52
Bijlage 1: Audio-introductie ‘The Silenced’.....	52
Bijlage 2: Audio-introductie danstheatervoorstelling Gravity (and other attractions).....	53
Bijlage 3: Audio-introductie muziektheatervoorstelling Voyeurs in BXL.....	54
Bijlage 4: Teksten bij filmfragment ‘Een nieuw perspectief’.....	56
Woord van dank & Contact.....	59

Inleiding

In Vlaanderen groeit het aanbod van podiumkunsten met traditionele audio-descriptie (AD) elk jaar. Traditionele richtlijnen schrijven een objectieve, feitelijke verbale beschrijving van de visuele informatie voor, zonder interpretatie of stilistisch experiment, die live wordt doorgegeven aan het publiek via hoofdtelefoons. Het doelpubliek bestaat uit blinden en slechtzienden, slechthorenden, anderstalige nieuwkomers, mensen met concentratiestoornissen, etc., die dankzij een verbale beschrijving meer toegang kunnen krijgen tot de artistieke inhoud.

In de praktijk ervaren zowel audiobeschrijvers als AD-gebruikers deze traditionele methode soms als te beperkend om de artistieke creatie volledig tot zijn recht te laten komen en wordt er steeds vaker naar alternatieven gezocht. Het project ArtInAD heeft deze traditionele vorm als een vertrekpunt genomen om de integratie van AD in het artistieke creatieproces als alternatief te onderzoeken. Op die manier tracht het project zowel een artistieke als een maatschappelijke meerwaarde te creëren.

De artistieke meerwaarde ontstaat bij de dialoog tussen kunstenaar en audiobeschrijver. De beschrijver kan de creatieve noodzaak van de makers en spelers bevragen, de artistieke kern kan vragen rond toegankelijkheid stellen of de kunstenaar kan zelf een creatieve beschrijving creëren. Daarnaast kan (geïntegreerde) AD ook sociale inclusie teweegbrengen, een maatschappelijk thema dat de laatste jaren steeds sneller aan belang wint.

Het project ArtInAD tracht voorbij toegankelijkheid als hulpmiddel te gaan, door het potentieel van inclusiviteitsprincipes te erkennen en te implementeren. AD van podiumkunsten voor blinden en slechtzienden kan meer zijn dan een feitelijke visuele beschrijving van het decor, de spelers en de handelingen op de scène. Het doel is om AD te integreren in het artistieke creatieproces om de visuele toegankelijkheid van een voorstelling te verhogen en de culturele ervaring te verdiepen en te intensifiëren. Het onderzoek gaat ervan uit dat dit doel gerealiseerd kan worden als de audiobeschrijver de creatie benadert in open dialoog met de makers of als de audiobeschrijver zelf maker is. Hij of zij schrijft de AD vanuit een artistiek perspectief en heeft invloed op de creatie. De AD is geen vertaling van het artistiek product, maar een onderdeel ervan.

Het onderzoek in ArtInAD bestond o.a. uit:

- AD-tekst met veel beeldende kwaliteit zodat de AD inhaakt op de tonaliteit van het theatrale geheel.
- De beschrijver integreren in het creatieproces.
- Alternatieve AD-stemmen: AD geschreven/gesproken door performers zelf.
- Multi-sensoriële ervaring: auditieve en sensitieve informatie aanreiken naast verbale input.
- Alternatieven voor hoofdtelefoon als medium voor verbale informatie.

Het onderzoeksproject ArtInAD

ArtInAD is een tweejarig artistiek onderzoeksproject dat ik tussen januari 2019 en december 2020 voerde aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen, in samenwerking met de onderzoeksgroep CREATIE, het Un-Label ensemble, VeBeS, en met de erg gewaardeerde steun van promotor Katharina Smets en copromotoren Ine Vanoeveren en Nina Reviërs. Het werkboek werd geredigeerd door Lesley De Ceulaer van VeBeS en Jo Bannon, UK-based kunstenares en performer.

Als ziende schrijver en theatermaker ligt beschrijving aan de basis van mijn artistieke praktijk. Het idee en mijn persoonlijke noodzaak voor dit onderzoeksproject kwamen tijdens de creatiefase van de danstheaterproductie *L* van het Un-Label ensemble. Voor deze voorstelling maakten medewerkers van de Universiteit van Keulen een traditionele AD. Hoewel deze kwalitatief was, kon ik me als theatermaker niet verzoenen met de gedachte dat het publiek van AD-gebruikers een neutrale stem en beschrijving te horen kregen, parallel met de voorstelling zelf. De AD gaf een visuele hulp, maar was niet ingebed in het theatrale geheel. Bovendien werd ze overgebracht d.m.v. een hoofdtelefoon, wat in mijn perceptie een zichtbaar element van exclusie is. Dankzij het Koninklijk Conservatorium van Antwerpen en het project ImpArt van het Un-Label ensemble, kon ik me twee jaar lang verdiepen in methoden om AD artistiek te integreren, deels in de theorie, maar vooral in de praktijk, op de theatervloer.

In interviews met mensen van de Vlaamse Vereniging van Blinden en Slechtzienden (VeBeS) kon ik een grote dankbaarheid voor de traditionele vorm van AD optekenen. In deze vorm contracteert een theatergezelschap een externe audiobeschrijver om een repetitie bij te wonen, een AD te schrijven op basis van een video-opname en live te tolken tijdens de voorstelling.

In deze vorm is er echter zelden dialoog tussen de externe audiobeschrijver en het artistieke team, waardoor er geen ruimte is om (kleine) dramaturgische aanpassingen te maken die enorme winst zouden opleveren op vlak van toegankelijkheid. Daarnaast is er geen feedback mogelijk van de doelgroep tijdens het creatieproces en blijft er een element van exclusie aanwezig vanwege de hoofdtelefoons, die een directe toegankelijkheid in de weg staan en bovendien naar mijn mening een visueel baken van zogenaamde 'mensen met een beperking' vormen in de zaal. Een professionele audiobeschrijver gaf aan dat een hele groep slechtzienden om die reden niet naar de theaterzaal komt.

Andere praktische nadelen die ik zelf heb ervaren toen ik theatervoorstellingen in Vlaanderen met traditionele AD bezocht, waren de hinder van de hoofdtelefoons die ter beschikking worden gesteld. Dit zijn erg zware apparaten die al na enkele minuten een fysiek ongemak brengen en niet altijd de mogelijkheid bieden om een eigen hoofdtelefoon aan te sluiten. Het volume van de audiobeschrijving en het geluid van de voorstelling zelf zijn moeilijk op elkaar af te stellen. Zo deed ik tijdens de voorstellingen met AD heel vaak mijn hoofdtelefoon af om de acteurs beter te horen, en miste dan de eerste woorden van de beschrijving wanneer ik de hoofdtelefoon weer opzette. Tot slot is het bij de meeste voorstellingen met AD noodzakelijk dat de AD-gebruikers een uur op voorhand aanwezig zijn, zodat er tijd en ruimte is voor plaatstoewijzing, verdeling en test

van de hoofdtelefoons en voor de audio-introductie. Bij korte voorstellingen is dit geen grote hindernis, maar bij theatervoorstellingen van langere duur is dat extra uur een aanzienlijke tijdsinvestering. Enkele AD-gebruikers gaven aan in een persoonlijk gesprek aan dat ze liever zelfstandig naar het theater zouden gaan, zonder dat ze op voorhand in groep georganiseerd moeten samenkomen.

Het is belangrijk te benadrukken dat uit mijn persoonlijke gesprekken met AD-gebruikers bleek dat ze over het algemeen erg dankbaar en opgetogen zijn over het huidige aanbod van traditionele AD, en dat ze moeite hebben er kritiek op te uiten. Jo Bannon, een Britse kunstenares die werkt in performance, choreografie en live kunst en zich richt op zintuiglijke waarneming, schreef me als feedback dat het op een breder politiek niveau als verontrustend kan worden beschouwd dat traditionele AD niet wordt bekritiseerd door zijn gebruikers. Het kan een gevolg zijn van een machtsonevenwicht, waarbij het visueel gehandicapte publiek de AD niet 'verwacht' en zich daarom niet bevoegd voelt om de kwaliteit ervan te bekritisieren. Volgens Jo Bannon leidt dit gebrek aan kritiek er ook toe dat de kunstvorm stagneert en zich niet ontwikkelt.

Het onderzoeksproject ArtInAD is een zoektocht naar methodieken en tools om in samenwerking met de doelgroep een meer geïntegreerde toegankelijkheid mogelijk te maken door AD op een artistieke manier te benaderen en mee te nemen in het schrijf- en creatieproces. Bovendien realiseerde het project output binnen de kunstopleidingen van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen, zodat de gedachte van toegankelijkheid en creatieve AD hopelijk de nieuwe generatie van hedendaagse kunstenaars positief kan beïnvloeden.

Dit werkboek is een kroniek van twee jaar trial and error, met werkmethoden, tools en oefeningen. Het is een verzameling van zelf ontwikkelde methodieken, geïnspireerd op het werk van podiumkunstenaars en theatermakers die ik de voorbije drie jaar heb mogen ontmoeten, zoals Claire Cunningham, Jo Bannon, Wagner Moreira, Jess Curtis, Amelia Cavallo, Saïd Gharbi en vele anderen. De focus ligt op de praktijk en ik hoop dat deze verzameling een startpunt biedt voor kunstenaars, lesgevers, studenten en audiobeschrijvers die zelf een geïntegreerde vorm van AD willen onderzoeken, creëren of implementeren in hun artistieke praktijk.

Over inclusief werk en relevantie

Deze tekst is een herwerking van de keynote speech die ik gaf op het onderzoeksfestival 'Collaborations are more refreshing than new socks', gegeven op 5 december 2019 in DeSingel, met de titel 'From excellence to relevance - a contemporary approach to redefining artistic practices as a motor for a more inclusive society.'

Mijn naam is Max Greyson. Ik ben een eenendertigjarige man van een meter vijfenzeventig groot. In de winter heb ik een witte huid, in de zomer een rode. Ik heb blauwe ogen en een stoppelbaard. Mijn haar is kort en ik zou de kleur ervan definiëren als peper en zout. Terwijl ik dit schrijf, draag ik een wit hemd, blauwe jeans en bruine, lederen schoenen. Mijn naam in gebarentaal vorm ik door de vingertoppen van mijn rechterhand samen te brengen op mijn kin, en daarna mijn rechterhand vooruit te bewegen terwijl mijn vingers zich openen met de handpalm naar boven.

Hoe nemen we waar? Hoe kunnen we waarneming diversifiëren? Kunnen we de hedendaagse kunstensector verbreden indien de standaarden gestoeld zijn op een dominant Westers cultuurbeeld? Wanneer we het over diversiteit hebben, moeten we ons niet afvragen hoe we nieuwe en andersoortige kunstpraktijken moeten betrekken of integreren. De vraag is hoe we het principe van een bepaalde culturele esthetiek als kwaliteitsstandaard kunnen bannen en zodoende het paradoxale onderscheid tussen zogenoemde 'excellentie' en 'relevantie' kunnen elimineren. De relevantie van kunst valt niet af te meten aan een keuze om iets te creëren dat maatschappelijke problematiek als nadrukkelijk thema heeft, zoals bijvoorbeeld in het werk van vele jonge spoken word artiesten in Vlaamse centrumsteden die zich met de slam poetry beweging identificeren. Het werk van deze artiesten wordt door haar publiek vaak benoemd als relevant, omdat velen van hen uit minder geprivilegieerde lagen van de samenleving komen en hun teksten vaak een expliciete aanklacht van ongelijkheid, racisme, intolerantie, discriminatie, etc bevatten.

Kunst is per definitie relevant, en dit woord louter gebruiken om kunst te beschrijven die maatschappelijke problematiek centraal zet, stuurt onze perceptie de verkeerde kant op. Er ontstaat een schijnbare tegenstelling met 'excellente' kunst, waarmee ik doel op kunst van hoge artistieke kwaliteit die geproduceerd en gepresenteerd wordt door grote gezelschappen en kunstorganisaties. Deze kunst is evengoed relevant, net zoals het werk van een jonge spoken word-kunstenaar excellent kan zijn. We moeten ons altijd bewust zijn van onze taal, met name het gebruik van de woorden 'relevant', 'excellentie', 'diversiteit' en 'inclusief'. De nadruk moet op de kunst zelf liggen. Een onderscheid maken tussen deze kenmerken scheidt het risico om er een kwaliteitsverschil mee te impliceren.

Een eenvoudige vergelijking is het sonnet versus het vrije vers in de poëzie. Wanneer we de kwaliteit van een gedicht afmeten aan een opgelegde structuur en vormelijke vereisten zoals die van een sonnet, zijn alle gedichten in vrije vers van slechte kwaliteit. De aanvaarding van het vrije vers als kwalitatieve poëzievorm laat ons toe om de literaire kwaliteit ervan in te schatten op basis van specifieke inhoud en vorm. Dit principe is belangrijk en hoort volgens mij ook in de brede zin te gelden. Wanneer we de kwaliteit van een hedendaagse dansvoorstelling afmeten aan de standaarden die gegroeid zijn uit een geschiedenis van able-bodied

choreografen en dansers, zullen we alle dansvoorstellingen van en met rolstoelgebruikende performers lager schatten. Ons verwachtingspatroon zal in de weg staan van de ontwikkeling van deze dansers en hun kunst. De gevolgen zijn minder speelkansen, lager publieksbereik, minder media-aandacht, lagere vergoedingen, kortom minder toegang tot alle niveaus van de hedendaagse kunstensector. Hetzelfde geldt voor anderstaligen, doven en slechthorenden, blinden en slechtzienden, mensen met een (al dan niet tijdelijke) geestelijke of sociale perceptie, mensen van kleur, mensen die zich identificeren als non-cis gender, etc. Dit principe ontnemt ons de toegang tot hun creativiteit, innovatie en vakmanschap. Opnieuw moet de relevantie van hun kunst een resultaat zijn van de specifieke inhoud en vorm. Als we in staat zijn dit principe te omarmen, worden 'excellentie' en 'relevantie' geen paradoxale begrippen meer en zal hun betekenis samenvallen.

Daarom is het belangrijk de individuen uit deze groepen en hun creaties niet te benoemen als 'relevant' of 'inclusief' indien hiermee een subcategorie wordt aangeduid die zou kunnen geïnterpreteerd worden als een soort compensatie voor kwaliteit.

Als lid van het internationale, interdisciplinaire, mixed-abled performing arts ensemble Un-Label ervaar ik de relevantie van kunst dieper dan ooit. Het ensemble werkte de afgelopen jaren met een blinde danser, twee dove dansers, drie rolstoelgebruikende performers, een acteur met het syndroom van Down, een groep able-bodied regisseurs, dansers en muzikanten, en ikzelf, een schrijver en performer zonder door de overheid gedefinieerde beperkingen. De voorstellingen van Un-Label zijn steeds collaboratief. De performers zijn de makers. Het doel van het ensemble is om kunst toegankelijk te maken op een artistieke manier, dus met zo min mogelijk intermediairen zoals tolken voor gebarentaal of AD voor blinden en slechtzienden door een externe partij. In Vlaanderen wordt traditionele AD gecreëerd en afgeleverd door mensen met een achtergrond van Toegepaste Taalkunde en Vertaling. Ze hebben geen of weinig artistieke achtergrond en bieden een vertaling van de visuele elementen van een live-performance met zo weinig mogelijk interpretatie. Un-Label werkt volgens een ander principe. We trachten tools voor toegankelijkheid artistiek te integreren. De artiesten zijn de toegankelijkheidsspecialisten en aangezien ze ook makers zijn, is toegankelijkheid een essentieel onderdeel van het creatieproces, wat vaak leidt tot onverwachte vondsten.

Een voorbeeld is mijn eigen onderzoeksproject naar artistiek geïntegreerde AD aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen, ArtInAD. Het is een onderzoek naar methoden om toegankelijkheid voor blinden en slechtzienden (en andere AD-gebruikers) als esthetische, dramaturgische elementen van een theatervoorstelling te benaderen. Tijdens dit onderzoek kwamen er meerdere onverwachte positieve ontdekkingen.

Ten eerste hebben de methoden van zelf-descriptie, poëtische descriptie en de openheid voor subjectieve, artistieke interpretatie van visuele elementen een grote invloed gehad op mijn eigen kunstpraktijk als dichter, theatermaker en performer. Door beschrijving als een artistieke tool voor toegankelijkheid te gebruiken, vond ik ook een instrument om mijn werk toegankelijker te maken voor mezelf. Beschrijving is een constructieve methode voor reflectie en introspectie gebleken.

Daarnaast zijn er ook onverwachte ontwikkelingen bij de reacties van het publiek. In de zomer van 2019 schreef en co-creëerde ik de danstheatervoorstelling *Gravity (and other attractions)*, binnen het kader van mijn onderzoeksproject ArtInAD en met het Un-Label ensemble. Het vertrekpunt van *Gravity (and other attractions)* is een poëtische AD die het script en de gesproken tekst van de performance vormt. Het creatieve proces was een open dialoog tussen schrijver, regisseur, choreografen, performers, muzikant, gebarentolken en enkele vaste feedbackgevers uit de doelgroep van blinden en slechtzienden. De artistieke elementen inspireerden elkaar. De tekst evoceerde beweging, muziek en projecties, de dans inspireerde tot poëzie en verhaallijn, de muziek suggereerde dans, etc. Audio-descriptie als toegankelijkheidstool werd de inspiratie en artistieke basis van de performance. De AD was hoorbaar voor iedereen in het publiek, ook zienden, en dus niet exclusief gericht op blinden en slechtzienden. Na enkele try-outs en een première in de Nationale Opera van Athene bleek uit de feedback dat sommige blinden en slechtzienden verrast waren door deze nieuwe vorm van geïntegreerde AD. Sommigen hadden er van genoten, anderen waren meer te vinden voor een meer traditionele vorm van AD, namelijk een concretere, objectievere beschrijving van visuele elementen, specifiek geschreven voor mensen die er geen toegang tot hebben. De balans tussen de artistieke nood om kunst te maken die genuanceerd en ambigu blijft, en tegelijk een beschrijving toe te voegen die helder genoeg is om toegankelijkheid te garanderen, zal altijd een uitdaging blijven.

Wat we niet hadden verwacht, was de reactie van de ziende mensen die weinig ervaring hebben met het bezoeken van hedendaagse dansvoorstellingen. Deze groep was steeds laaiend enthousiast. Velen onder hen verklaarden dat het abstracte karakter van hedendaagse dans hen steeds had afgeschrikt, maar dat ze dankzij de geïntegreerde poëtische AD het gevoel hadden toegang te krijgen tot de inhoud en het verhaal, en dat ze veel vaker dansvoorstellingen zouden bezoeken indien ze op deze verbale manier toegankelijk werden gemaakt. Een quote van Lisette Reuter, artistiek producer van het Un-Label ensemble: 'Na vijftien jaar als creative producer, heb ik vandaag voor het eerst het gevoel dat ik hedendaagse dans heb begrepen.' Hoewel de groep van zienden minder of geen nood heeft aan toegankelijkheid door AD, leidt het onderzoek naar geïntegreerde AD door zowel zienden als blinden en slechtzienden hopelijk tot een groter, breder en beter aanbod.

Deze voorbeelden tonen het onontgonnen potentieel in de zoektocht naar toegankelijkheid. Inclusievere kunst en cultuur kan een motor zijn voor een inclusievere samenleving. Wanneer kunstenaars bruggen voor perceptie creëren, breiden ze niet enkel hun publiek uit, maar geven ze mensen toegang tot de cultuur en maatschappij waarin ze leven. Ben Evans, Hoofd van Arts & Disability van British Council, zegt: "De geschiedenis van kunst is de geschiedenis van gemarginaliseerde groepen die barrières doorbreken." Ontoegankelijkheid is een enorme barrière om door te breken. Het belangt alles en iedereen aan. Het behoeft de unieke, uitzonderlijke creativiteit van kunstenaars.

Bestaande toegankelijkheidstools voor blinden en slechtzienenden

Traditionele AD

De benaming voor een AD die vooraf wordt geschreven op basis van repetities en/of video-opname van een theatervoorstelling en tijdens de performance live wordt doorgegeven aan AD-gebruikers. Dit gebeurt meestal door de beschrijver zelf, vanuit de regiekamer of een andere plaats met zicht op de speelvloer. De beschrijving is hoorbaar door hoofdtelefoons. Het is vaak een neutrale, verbale beschrijving van de visuele elementen. Traditionele AD is meestal geschreven in de tegenwoordige tijd, vanuit een personaal vertelstandpunt, met zoveel mogelijk concrete, visuele details. De beschrijver tracht zo weinig mogelijk overlap te creëren tussen beschrijving en dialoog, muziek of belangrijke akoestische elementen.

Audio-introductie en introductie door de performers

Een audio-introductie is een gesproken tekst, meestal tussen de vijf en vijftien minuten lang, waarin informatie over het theaterstuk wordt gegeven voor het aanvangt. Deze informatie omvat o.a. informatie over de performers en personages, de duur van het stuk en een beschrijving van het decor en de kostuums. Eventueel kan ook de artistieke achtergrond van het ensemble worden gegeven en een aankondiging van elementen uit het stuk die verwarrend of schrikwekkend zouden kunnen zijn, zoals een pistoolschot of een lange stilte. In een audio-introductie krijgt een beschrijver de tijd om de context van het stuk en bepaalde elementen te introduceren waarvoor tijdens het stuk zelf weinig ruimte en tijd is.

In enkele theatervoorstellingen die ik bezocht met een groep van de Vereniging van Blinden en Slechtzienenden (VeBeS) kwamen de acteurs een half uur voor aanvang van de voorstelling op het podium om zich voor de AD-gebruikers als personage te introduceren op een informele manier.

Voeltoer

Sommige cultuurhuizen en gezelschappen organiseren voorafgaand aan een theatervoorstelling een voeltoer. AD-gebruikers worden tijdens een rondleiding op het podium toegelaten en krijgen een live-beschrijving van het decor, de kostuums en de personages. Meestal kunnen AD-gebruikers tijdens zo'n rondleiding de podiumelementen en kostuums voelen.

Er zijn ook voorbeelden van gezelschappen die miniatuurversies van decor en kostuums maakten om de AD-gebruikers een tactiele ervaring te bieden.

Credo's

De uitkomsten van het onderzoeksproject ArtInAD zijn erg uitgebreid. Hieronder tracht ik een opsomming te maken van richtlijnen die ik zelf heb geïmplementeerd in mijn artistieke praktijk.

Specifieke credo's geïntegreerde toegankelijkheid

- Voor kunstenaars en gezelschappen is een open dialoog tussen beschrijver en artistieke leiding, crew en productie vitaal. Er kan niet over geïntegreerde toegankelijkheid worden gesproken wanneer deze communicatielijn niet open is, zelfs wanneer AD wordt geschreven en/of gesproken door iemand die niet in het artistieke kernteam zit.
- Er bestaat geen universele methode voor artistieke integratie van toegankelijkheid of AD. Ze is altijd volkomen relatief aan het kunstwerk zelf.
- Toegankelijkheid is nooit een opoffering. Het is een verschuiving van energie, tijd en middelen die het artistieke proces en product naar een hoger niveau tillen wanneer je er dezelfde toewijding voor koestert.
- Integreer de doelgroep in het creatieproces, ofwel door een AD-gebruiker in je artistieke team te brengen, ofwel door externe AD-gebruikers uit te nodigen en hen als dramaturgisch klankbord te gebruiken. Het is onmogelijk om als ziende ten volle de kwaliteit en toegankelijkheid van een AD te evalueren. Zelfs wanneer je denkt dat je voldoende kennis bezit over de leefwereld van blinden en slechtzienden blijft het moeilijk om in te schatten hoe ze dans, kunst en toneel ervaren.
- Toegankelijkheid betekent niet dat jij of het werk dat je creëert moet begrepen worden, maar wel dat er geen verschil mag ontstaan in de mogelijkheid om de artistieke en esthetische kern ervan waar te nemen.
- Toegankelijkheid integreren betekent ook jezelf integreren, een praktijk ontwikkelen die het breken van verwachtingen als principe omarmt. Falen bestaat niet, alles is perceptie. Desoriëntatie is vruchtbaar omdat het dwingt tot nadenken over structuur en deuren opent naar nieuwe vormen van creativiteit en esthetiek.
- De doelgroep van een AD is niet uitsluitend een publiek van blinden en slechtzienden. Ook slechthorenden, anderstalige nieuwkomers, mensen met concentratiestoornissen, etc kunnen via AD meer toegang krijgen tot podiumkunsten. Een meer beschrijvende, toegankelijke taal is vaak voor het gehele publiek een manier om toegang te krijgen tot het kunstwerk.
- Een kunstwerk wordt niet uitleggerig, dubbelop of van lager artistiek niveau wanneer de integratie van toegankelijkheid een dramaturgische en esthetische keuze is.

– Alles begint bij het contract dat je sluit met je publiek. Wanneer je een publiek het vertrouwen kan geven dat ze niets zullen missen, ongeacht hun eigen zintuiglijke mogelijkheden, ben je vrij om artistiek alle kanten op te gaan als, en enkel als, je deze belofte kan waarmaken.

Specifieke credo's van geïntegreerde AD

– Wanneer je een AD schrijft, begin dan met de definitie van plaats en tijd om een context te creëren waarin beelden zich helder kunnen vormen. Deze context is soms meer gebaat bij het benoemen dan het beschrijven. De uitdaging is om niet vanuit het louter visuele of de ziende-cultuur te denken, maar een idee te creëren, een ruimte die de juiste fundamenten legt voor de verbeeldingswereld. Het voorbeeld dat ik kreeg van een blinde man is om een hospitaalkamer niet louter te beschrijven aan de hand van hoe ze eruitziet. Wanneer ik het woord hospitaalkamer benoem als ruimte, kan hij zich er naar verplaatsen omdat hij al meer dan eens een hospitaalkamer heeft bezocht. Zo roep ik met het woord hospitaalkamer genoeg emotionele en cognitieve contextinformatie op, en hoef ik niet te beschrijven dat er witte muren, medische apparaten, een wit bed op wielen, etc zijn. Enkel indien er een element is dat niet binnen de verwachtingen van een hospitaalkamer valt, is het benoemen zinvol. Wanneer er bijvoorbeeld een kribbe staat, betekent dat voor een ziende dat er vermoedelijk een pasgeboren kind is, en is er dus essentiële visuele informatie die niet toegankelijk is voor iemand die het niet kan zien.

– Pas wanneer een context helder genoeg is, kunnen betekenis en vorm werkelijk toegankelijk worden. De keuze van het (vertel)perspectief bepaalt vaak de context. Ook in traditionele AD kunnen beschrijvers door variaties in (vertel)perspectief dichter bij de artistieke inhoud raken.

– Precisie en helderheid zijn twee belangrijke criteria om je eigen werk te evalueren, zowel op vlak van literaire kwaliteit als toegankelijkheid.

– Een beschrijving wordt preciezer door actieve werkwoorden. Bovendien geeft het gebruik van troponiemen een beschrijving vaak een levendiger, gedetailleerder karakter en meer eigenheid. Troponiemen zijn werkwoorden die een handeling preciezer omschrijven dan een meer algemeen werkwoord. Lispelen is bijvoorbeeld een preciezere vorm van spreken, en huppelen een preciezere vorm van lopen.

– Het gebruik van de tegenwoordige tijd brengt helderheid. Wanneer een AD-gebruiker zich niet moet afvragen of de beschrijving letterlijk verband houdt met wat er op dat moment gebeurt, krijgt zij of hij de kans om mentale ruimte te scheppen om zich een beeld te vormen in de geest. Het interpreteren en begrijpen van referenties naar het verleden of de toekomst vraagt heel wat concentratie.

– Bijvoeglijke naamwoorden zijn een goede manier om een beschrijving beeldend en geanimeerd te maken. Een overmatig gebruik gaat echter ten koste van scherpte en kan vermoeiend zijn.

- Herhaling is een dankbare en zinvolle stijlfiguur om ruimte te creëren voor diepgang en detail. Wanneer een beschrijving refereert naar een persoon, handeling of voorwerp, is het belangrijk om zo vaak mogelijk dezelfde woorden te gebruiken om verwarring te vermijden.
- Net zoals in literaire teksten zijn stilistische eenheid, beeldende taal, helder perspectief, organisch ritme en zinsstructuur van groot belang in een beschrijving.
- AD-gebruikers wensen een concrete taal en beeldschepping. Bij een poëtische of artistieke beschrijving van dans is het echter belangrijk ook de abstracte waarde van hedendaagse dans een plaats te geven en een geschikt vocabularium te ontwikkelen waarin abstract en concreet elkaar versterken.
- Een AD kan inhaken op de tonaliteit en dramaturgie van een voorstelling door de spanningsboog te transponeren in de taal. Spanning kan worden versterkt door korte zinnen, weinig adjectieven, directe taal, actieve werkwoorden, stilistische eenvoud, herhaling, opsomming en dynamische intonatie. Soms is het genoeg met enkele woorden een contextuele beschrijving te geven zodat de muziek en/of het geluid van het stuk zelf de spanning voeden.
- In de overdracht is het essentieel te erkennen dat de AD een esthetisch element en geen add-on is, door haar op een artistieke manier te benaderen. Dat betekent dat er een grote meerwaarde ontstaat wanneer de AD wordt voorgedragen door een ervaren spreker. Dynamisch stemgebruik, intonatie, spreekritme en de juiste ademhaling maken een groot verschil. Daarenboven is het goed als de toon en de stemkleur goed passen binnen de dramaturgie van de theatervoorstelling.
- Het blijft belangrijk te beseffen dat het meest abstracte, originele of creatieve idee niet altijd het beste is. Ook artistiek geïntegreerde AD heeft als basisidee de doelgroep toegang te verschaffen tot de visuele elementen van een theatervoorstelling (of ander kunstwerk).

Verantwoording en duiding projecten

In de voorbije twee jaar heeft het project ArtInAD in verschillende projecten output gerealiseerd. Doorheen deze publicatie zal ik naar deze projecten refereren.

Creability

Creability is een samenwerkingsproject tussen Un-Label Performing Arts Company (DE), SMouTh (GR) en de TU Universiteit Dortmund, waarin ik als podiumkunstenaar en onderzoeker heb meegewerkt. Het project stelde de volgende hoofdvragen voorop: hoe kunnen artistieke creatiemethoden worden omgevormd zodat ze praktisch toegankelijk en toepasselijk zijn voor iedereen? Hoe kunnen doven deelnemen aan verbaal geleide ritmeworkshops? Hoe kan een dans warm-up evenwaardig toegankelijk zijn voor rolstoelgebruikers? Hoe kunnen blinden en slechtzienden dezelfde creatiemethoden toepassen als zienden zonder zogeheten 'opoffering van kwaliteit'?

Het project stelde groepen samen van professionele podiumkunstenaars met en zonder beperking om bestaande artistieke werkmethoden voor dans, theater, schrijven en muziek te onderzoeken op vlak van toegankelijkheid. Tijdens meerdere residenties in Athene en Keulen ontwikkelden de groepen innovatieve praktische creatietools en opwarmingsoefeningen om ze ter beschikking te stellen van al wie in de toekomst inclusief artistiek zal werken.

De uitkomsten van dit project zijn gepubliceerd in de vorm van een handboek (te vinden op www.un-label.eu) met inclusieve warm-ups, interdisciplinaire workshopconcepten en creatiemethoden, gericht op iedereen die actief is in de velden van inclusieve cultuur, educatie en jeugdwerk. Enkele van de tools in het workbook ArtInAD zijn ontwikkeld binnen het kader van het Creability-project en aangepast binnen het ArtInAD-project.

ImPART

Het project ImPART is een internationale samenwerking tussen Un-Label Performing Arts Company, SMouTh, NCA Small Theatre en OrienteOccidente Festival.

Toegankelijkheid in de kunsten vertaalt zich meestal in audio-descriptie, ondertiteling, gebarenvertaling en andere technische of praktische hulpmiddelen die niet zijn ingebed in de artistieke of esthetische elementen van het kunstwerk. Op die manier krijgt een publiek van mensen met een beperking eerder een neutrale vertaling vanuit het standpunt van een externe dan een werkelijk inclusieve ervaring.

De kernvraag van het ImPART-project is: hoe kunnen we toegankelijkheidselementen dramaturgisch integreren in het creatieproces en in het uiteindelijke kunstwerk?

Een ruime groep kunstenaars uit verschillende disciplines kwam samen tijdens workshops, masterclasses, internationale symposia en creatieve residenties in Duitsland, Griekenland, Italië en Armenië en ontwikkelde op anderhalf jaar tijd drie interdisciplinaire voorstellingen. Bij twee van deze performances was ik als scheppend en uitvoerend kunstenaar betrokken, namelijk *Gravity (and other attractions)* en *Re:Construction*.

Enkele van de tools in dit werkboek zijn ontwikkeld binnen het kader van het ImPART-project en aangepast binnen het ArtInAD-project.

Meer info: <https://un-label.eu/en/project/impart/>

Gravity (and other attractions)

Gravity (and other attractions) is een hedendaags danstheaterduet over Lolo en Tiki, twee mensen die elkaar ontmoeten op de metro en schijnbaar niet kunnen communiceren. Ze reizen door hun eigen verbeelding terwijl ze verschillende vormen van aantrekkingskracht beleven.

Het vertrekpunt van de danstheatervoorstelling *Gravity (and other attractions)* is een audio-descriptie die het script en de gesproken tekst van de performance vormt. Het creatieve proces was een open dialoog tussen schrijver, regisseur, choreografen, performers, muzikant, gebarentolken en enkele vaste feedbackgevers uit de doelgroep van mensen met een beperking. De artistieke elementen inspireerden elkaar. De tekst evocerde beweging, muziek en projecties, de dans inspireerde tot poëzie en verhaallijn, de muziek suggereerde dans, etc. Tijdens de voorstelling wordt een deel van de tekst live gesproken door een van de performers, een ander deel was vooraf opgenomen.

Aan het begin van de voorstelling werd een introductie geprojecteerd en voorgelezen. Het gaat om een beschrijving van het decor en de spelers, en toelichting bij de keuze om een geïntegreerde audio-descriptie als vertrekpunt voor de voorstelling te nemen. Deze introductie is toegevoegd als bijlage van dit workbook.

De audio-descriptie in *Gravity (and other attractions)* is een poging om poëtische, beschrijvende taal te integreren in een theatervoorstelling zodat ze niet uitsluitend gericht is naar een doelpubliek van blinden en slechtzienden. De voorstelling bevat tevens een audio-introductie, verschillende talen, internationale gebarentaal, visueel vernaculair, een simpel decor zonder rekvisieten en simpele, heldere projecties. Er is geen ondertiteling. De performers zijn een dove danser en een horende danseres en de vertelstem, muziek en projecties zijn vooraf opgenomen en worden live met de voorstelling gesynchroniseerd.

Een belangrijk aspect van het creatieproces was de artistieke pingpong binnen het creatieve team. Een van de performers, Dodzi Dougan, is een dove danser. Het opzet was om de creatieve input evenwaardig te houden, zodat zijn gebarentaal en visueel vernaculair* hun eigenheid behielden en geen vertaling of adaptatie waren van een geschreven tekst. Deze gebarentaal moest dan op haar beurt weer verbaal beschreven worden.

*Visual vernacular is een kunstvorm die met figuratieve gebaren en bewegingen verhalen of scènes visualiseert, met elementen van poëzie en mime. Het wordt voornamelijk door dove artiesten gecreëerd en opgevoerd.

Zoals bij het schrijven van een roman, begon ik aan de creatie van het script met het creëren van ruimte en tijd waar de actie plaatsvindt, in connectie met de personages en hun motieven voor de handelingen op de speelvloer. Ik beschrijf niet wat ik zie, maar tracht het kader heruit te vinden voor het verhaal dat op het punt staat zich af te spelen. Zo wordt de narratieve toon gezet, en dat deed ik eerder vanuit mijn eigen verbeelding en interpretatie dan de visuele realiteit.

Wanneer een van de dansers bijvoorbeeld verdriet ervaart, zullen de tekst, beweging, muziek, lichten en projecties het beeld samen vormen en voegt elk element een facet van het verdriet toe. Al deze facetten apart beschrijven zou nooit dezelfde coherentie uitdrukken, dus koos ik ervoor om met de beschrijvende tekst het geheel te complementeren. Ik heb de audio-descriptie in die zin eerder geschreven als een verbale interpretatie, en niet louter als een beschrijving. Binnen de context van ArtInAD was het doel steeds om de artistieke ervaring voor een AD-publiek unieker, voller, dieper en aangenamer te maken en niet noodzakelijk om hen uitsluitend een beter begrip te bieden. Ik wilde bij wijze van spreken een brug voor perceptie bouwen.

Zoals reeds vermeld waren de reacties van de verschillende doelgroepen erg uiteenlopend. Sommige blinden gaven te kennen dat ze met de poëtische beschrijving niet voldoende visuele informatie kregen. Anderen waren verwonderd en geïnspireerd door deze vorm van AD, die velen nog nooit hadden ervaren. Wilke Franziska, een vijftigjarige vrouw die blind werd op haar twintigste, was erg ontroerd door de voorstelling. Ze zei dat ze medelijden had met de zienden in het publiek die *slechts* een dansvoorstelling hadden gezien, terwijl zij door de poëtische beschrijving een heel universum aan beelden en betekenis had doorgereisd. Vele doven en slechthoren hadden erg genoten door de visuele kracht van de simpele, figuratieve projecties, het sobere decor en de volwaardige rol voor gebarentaal. Van het overige publiek was het erg opmerkelijk dat de mensen die zelden of nooit hedendaagse danstheatervoorstellingen bezoeken, het gevoel hadden dat ze dankzij de beschrijving en de visuele eenvoud toegang kregen tot een kunstvorm die voor hen vaak te abstract aanvoelt.

Persoonlijke feedback kreeg ik ook van Lesley De Ceulaer, een blinde vrouw die al jaren frequent theatervoorstellingen met AD bijwoont. Na de voorstelling schreef ze me: *“Het was wennen. En het viel me op dat ik regelmatig aan mijn nichtje vroeg wat er gebeurde. En of ik het wel goed begreep. In hoeverre dat je een artistieke dansvoorstelling moet/kan begrijpen. De op voorhand opgenomen stem tijdens de voorstelling kon mij niet altijd blijven boeien. Zodat het wel wat moeite vergde om me te blijven concentreren. Ik hoop wel op een groter aanbod van voorstellingen met geïntegreerde Ad. Het is volgens mij ook een kwestie van tijd en regelmatig bijwonen van geïntegreerde AD om hieraan als blinde toeschouwer te wennen.”*

De première vond plaats in de Nationale Opera van Athene. Daarna toerde de voorstelling langs DeSingel in Antwerpen, OrienteOccidente Festival in Rovereto, in Larissa en in Keulen.

Meer informatie over deze voorstelling via: <https://un-label.eu/en/project/gravity-and-other-attractions/>

Script: Max Greyson (BE) – **Concept, Dramaturgy & Direction:** Costas Lamproulis (GR) – **Choreography, Performers & Dancers:** Sarah Bockers & Dodzi Dougban (DE) – **Music & Sound Composition:** Filippos Zoukas (GR) – **Visuals:** Tim Stadie (DE) – **Costume & Stage Design:** Sarah Haas (DE) – **Light Design:** Christian Herbert – **Outside Eye Choreographers:** Despina Bounitsi (GR) & Wagner Moreira (DE) – **Music (Flute):** Ine Vanoeveren (BE) – **Sign Language Interpreting:** Stella Papantonatos & Konstanze Bustian (DE) – **International Sign Language Advisor:** Rafael Grombelka (DE) – **Visual Vernacular Advisor:** Eyk Kauly (DE) – **Advisors for the Visually Impaired Audience:** Franziska Wilke & Andrea Eberl (DE) – **Creative Producer:** Lisette Reuter (DE)

Re:Construction

Re:construction is een multimedia-installatie met live performance. Het is een artistieke reconstructie van een crash. Het centrale element is een vervormde rolstoel. Het kernthema is sprakeloosheid. *Re:Construction* tracht vragen op te roepen over de taal van onze gedachten wanneer we iets ervaren dat onze zintuiglijke waarneming vervormt, zoals angst, seksualiteit, onmacht, poëzie, muziek, een ongeval, etc.

Het idee van toegankelijkheid wordt op verschillende manieren benaderd door te spelen met zintuiglijke exclusiviteit. Er zijn video-beschrijvingen in gebarentaal en visual vernacular, tactiele elementen, verhaallijnen en subjectieve beschrijvingen hoorbaar door een hoofdtelefoon, smartphoneboodschappen in gebarentaal en een poëtische audio-descriptie die focust op de emotionele aspecten van een crash.

Als performer heb ik een andere rol ingevuld, namelijk die van een soort artistiek live-toegankelijkheidsmaker. Tijdens de installatie zoek ik contact met bezoekers en tracht hen persoonlijke toegankelijkheid te bieden. Zo kan ik aan een ziende bezoeker vragen om de installatie te beschrijven voor een blinde bezoeker. De AD wordt op die manier een interpretatie van een van de bezoekers zelf. Ik vraag aan het publiek om abstracte elementen te beschrijven en tracht hen op die manier elkaar en zichzelf toegang te laten vinden door reflectie.

De première vond plaats in de Nationale Opera van Athene. Daarna speelde de voorstelling in Köln Opera en op het ALL-IN Symposium in Keulen.

Meer informatie over deze voorstelling via: <https://un-label.eu/en/project/reconstruction/>

Concept & Direction: Nikolas Jürgens (DE) & Nils Rottgardt (DE) – **Performers:** Lucy Wilke (DE) & Max Greyson (BE) – **Audio Concept & Design:** Markus Brachtendorf (DE) – **Artistic Collaboration:** Bernard Mescherowsky (DE) – **Script:** Max Greyson (BE), Nikolas Jürgens (DE), Nils Rottgardt (DE), Lucy Wilke (DE) – **Video Performers:** Tamara Aydinyan (AM), Sarena Bockers (DE), Dodzi Dougban (DE), Andrea Eberl (DE), Max Greyson (BE), Sabine Lindlar (DE), Bernard Mescherowsky (DE), Wagner Moreira (DE), Aristide Rontini (IT), Max Schweder (DE), Filippos Zoukas (GR) – **Video Performer International Sign Language:** Rafael Grombelka (DE) – **Video Performer Visual Vernacular:** Eyk Kauly (DE) – **Camera:** Bernard Mescherowsky (DE) – **Speakers:** Emma Gilkinson (NZ), Jeremy Nicholl (UK), Tamara Aydinyan (AM), Steffen Reuber (DE) – **VFX Artist:** Tim Stadie (DE) – **Costume & Stage Design:** Sarah Haas (DE) – **Advisor for the Visually Impaired Audience:** Franziska Wilke (DE) – **Creative Producer:** Lisette Reuter (DE)

Koninklijk Conservatorium Antwerpen

Gedurende de onderzoeksperiode van twee jaar kreeg ik de kans om tools en methoden te creëren, uit te proberen en te verfijnen in het Koninklijk Conservatorium Antwerpen.

The Silenced

Fluitiste Ine Vanoeveren creëerde samen met componist Jason Eckardt het hedendaagse monodrama 'The Silenced'.

Het eerste idee was om een live gesproken audio-descriptie te integreren in de voorstelling. Nadat ik echter een repetitie bijwoonde, besepte ik dat de impact van een gesproken, beschrijvende tekst de tonaliteit van de voorstelling zou breken. 'The Silenced' zou toegankelijker worden voor blinden en slechtzienden, maar tegelijkertijd ingrijpend veranderen. Het kernthema is 'Silenced' zijn, oftewel sprakeloos, monddood. Bovendien is het moeilijk, zo niet onmogelijk, de muzikale, auditieve aard van de voorstelling tot haar recht te laten komen indien er een spreekstem bovenop ligt. Veel van de elementen in de voorstelling maakten al een brug voor toegankelijkheid, namelijk de geprononceerde ademhaling, de hoorbare beweging en de hedendaagse muziek met veel figuratieve muzikaliteit. Daarnaast zit het publiek in een cirkel op de speelvloer, rondom de performer. Daarom kozen we ervoor een poëtische audio-introductie te creëren om een inhoudelijke en visuele basis te leggen die AD-gebruikers een ingang verschafte tot een interpretatie van wat er hoor- en voelbaar was tijdens de voorstelling, zonder in te grijpen op het niveau van de dramaturgie. Voor deze AI vroeg ik aan componist en performer om de narratieve elementen van de voorstelling te duiden, en voegde een eigen poëtische interpretatie toe om de visuele elementen te beschrijven.

Deze audio-introductie is toegevoegd als bijlage van dit workbook. Een video van de performance (zonder audio-introductie) is te vinden op: https://www.youtube.com/watch?v=RzjBY0t_7IE

Onderzoeksfestival 'Collaborations are more refreshing than new socks'

Dit driedaags symposiumfestival in DeSingel was een samenwerking tussen onderzoeksgroep CREATIE van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en onderzoeksgroep Mixed Currents van de Huddersfield University. Het festival werd georganiseerd en gecureerd door Ine Vanoeveren, Winnie Huang, Marco Fusi, ikzelf en Linda Jankowska van de Universiteit van Huddersfield.

De derde festivaldag draaide om inclusieve samenwerking in hedendaagse performance en vormde een grote inspiratiebron voor ArtInAD vanwege de ervaringsdeskundigheid en innovatieve ideeën in de panelgesprekken en workshops, onder andere van Patricia Alessandrini, Hind Eljadid, Marcelo F. Lazcano en Saïd Gharbi.

Symposium Dance & Diversity & Labo Inclusiedans

Het jaarlijkse Symposium *Dance & Diversity* is een initiatief van het departement Dans van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen. Drie dagen lang verkennen dansstudenten in grote groepen nieuwe artistieke methodieken. Ik deelde tijdens dit symposium de tools en methoden van ArtInAD met een groep van studenten en mensen uit het Labo Inclusiedans. Het was een exploratie van identiteit door beschrijving. We

stelden onzelve de vragen: hoe beïnvloedt beschrijving iets of iemands identiteit? Hoe kan beschrijving een brug zijn voor communicatie, een connectie in twee richtingen, een collectief bewustzijn van lichamelijke aanwezigheid?

Dance & Diversity 2019 was een samenwerking tussen Nienke Reehorst en Natalie Gordon van het KCA, Saïd Gharbi, Leif Fernhaber, Vera Tussing, Sebastian Kann, Marco Torrice, Greet Vissers (KunstZ), en het Labo inclusiedans en werd mede mogelijk gemaakt dankzij Integrated.

Het Labo Inclusiedans is een vast onderdeel binnen het bachelor dansprogramma en onderzoekt de waarde van de inclusieve danspraktijk voor de opleiding, het werkveld en de ontwikkeling van de danser zelf. In een wekelijks Labo ontmoeten gastdansers met een beperking de studenten. Zij dansen samen in een setting waarin de diversiteit in lichamelijke en persoonlijkheid een kruisbestuiving aangaat met gelijkwaardigheid, wederkerig leren en creatie. Een keer per jaar werken ze intensief samen tijdens het symposium.

Een videoverslag van dit Symposium is te vinden via: <https://ap-arts.be/dans-en-diversiteit>

Nextdoors

Ine Vanoeveren van de onderzoeksgroep CREATIE organiseert elk jaar Nextdoors, een lesvrije week in het Conservatorium om de studenten uit te dagen interdisciplinair te werken. Tijdens deze week in februari 2020 werd het Un-Label Performing Arts Ensemble uitgenodigd in residentie om enerzijds de voorstelling *Gravity (and other attractions)* op te voeren in DeSingel, en anderzijds een groep studenten van de departementen Drama, Dans en Muziek en leden van het Labo Inclusiedans gedurende de hele projectweek te begeleiden naar een interdisciplinaire creatie. Tijdens deze week werden veel van de tools van het onderzoeksproject ArtInAD uitgevoerd en werden de inclusieve, interdisciplinaire methodieken van het Un-Label ensemble doorgegeven aan de deelnemers door na te denken en te experimenteren met vragen rond toegankelijkheid, zowel naar performers als naar publiek.

Masterclass voor Masterstudenten Drama

In oktober 2019 namen drie masterstudenten van het departement Drama deel aan een masterclass 'Descriptie in het nu', waarin we enkele van de tools van het ArtInAD-project uitvoerden, wat me toeliet om dezelfde tools met verschillende disciplines te testen en te verfijnen.

Lessen Schrijven

Schrijfdocent Yella Arnouts stelde de lessen Schrijven voor de derdejaars bachelorstudenten open voor het ArtInAD-project. Drie studenten Woordkunst bekeken hetzelfde videofragment uit een dansvoorstelling van Peeping Tom, en schreven er een subjectieve, literaire audio-beschrijving voor, met de focus op het gekozen perspectief. Deze tool (Een nieuw perspectief) is opgenomen in dit workbook en de teksten van de studenten zijn toegevoegd als bijlage.

Workshop Introductieweek

Tijdens de introductieweek voor nieuwe bachelorstudenten van de afdeling Muziek kreeg ik samen met Ine Vanoeveren de kans om een van de tools (De Mythe) uit ArtInAD te delen.

Voyeurs in BXL

Voyeurs in BXL is een muziektheatervoorstelling van ARType vzw en theatercollectief Voyeurs. Het is een mix van literaire performance, klassieke cello, hedendaagse muziek en live illustratie, waarvan ik zelf een van de scriptschrijvers en performers was, waardoor ik vanuit mijn eigen artistieke visie en interpretatie een audio-introductie kon schrijven.

Aangezien deze voorstelling niet meer toerde na april 2019, schreef ik voor deze voorstelling een uitgebreide audio-introductie die te vinden is als bijlage van dit workbook.

Het proces van artistieke integratie van AD

Integratie voorafgaand aan het creatieproces

Bij een geïntegreerde vorm van AD is het essentieel reeds voorafgaand aan het creatieproces contact te leggen met het doelpubliek van AD-gebruikers, zelfs wanneer er ervaringsdeskundigen in het artistieke team zitten.

Daarnaast moet er genoeg tijd en ruimte worden gemaakt om specifieke, artistieke vaardigheden te ontwikkelen. De meeste van de tools in dit workbook zijn hierop gericht. De belangrijkste vaardigheden die het onderzoek ArtInAD incorporeerde waren:

- beschrijvend schrijven;
- vertelperspectief;
- de relatie en vervaechting van taal, stem en beweging;
- vormen en modaliteiten van waarneming;
- zintuiglijke vertaling en synesthesie;
- tactiele perceptie;
- instant compositie en improvisatie;
- lichamelijk bewustzijn;
- vocale en verbale aspecten van belichaming;
- non-verbale overdracht en vertaling van visuele elementen.

Een AD kan ook voorafgaand aan het creatieproces worden geïntegreerd. Zo was het uitgangspunt van de danstheatervoorstelling *Gravity (and other attractions)* van het ImPART-project om een script te schrijven dat de geïntegreerde AD vormde, waarna de hele voorstelling kon gecreëerd worden op basis van de AD. Binnen het project werd er echter voor gekozen om ook tijdens het creatieproces verder te werken aan het script vanwege de collaboratieve aard van het ensemble en de artistieke meerwaarde van open dialoog binnen het gehele artistieke team.

Auteur AD is de benaming die wordt gebruikt wanneer het script en de AD door dezelfde persoon worden geschreven. Dit kan zowel voor als tijdens het creatieproces.

Integratie tijdens het creatieproces

De integratie van een AD tijdens het creatieproces betekent dat de beschrijver niet enkel observeert en beschrijft, maar ook kan overleggen met het artistieke team om de toegankelijkheid te vergroten. Zij of hij kan vragen stellen over de creatie en artistieke keuzes zodat de beschrijving ten volle de visie van de kunstenaars kan implementeren in de AD. Daarnaast kan de beschrijver ook suggesties maken over tijd en structuur, zoals de vraag om langere pauzes tussen muziek of dialoog om plaats te creëren voor de beschrijving. De tekst kan aan de makers en spelers worden voorgelegd en kan hun woordenschat en stijl adopteren. Ook kan de

beschrijver voorafgaand aan het schrijven een bestaande choreografie of handeling in een aantal sleutelwoorden laten omschrijven door de choreograaf, acteur of danser ter inspiratie voor de AD.

Volgens een publicatie van Louise Fryer (1), stelt podiumkunstenares Amelia Cavalho dat er vijf belangrijke aspecten zijn die geïntegreerde AD onderscheiden van traditionele AD, namelijk:

- de AD is creatief en/of subjectief en dus niet neutraal;
- de AD ontstaat uit samenwerking;
- de AD reflecteert de visie van de scriptschrijver en regisseur;
- de AD is a priori, dus geen add-on;
- de AD is open en inclusief, dus hoorbaar voor het gehele publiek.

Wanneer er tijdens het creatieproces voldoende ruimte en tijd is om de geïntegreerde AD als maatwerk tegemoet te treden, zal de beschrijving een volwaardig esthetisch element worden van de voorstelling. Hiervan zijn reeds enkele voorbeelden, zoals bij een opvoering van *Hamlet* door Hart House Theatre in Toronto, Ontario. De AD werd geschreven in de jambische pentameter, als een nabootsing van de taal, stijl en ritmische structuur die Shakespeare gebruikte. Bovendien werd de AD gebracht vanuit het perspectief van het personage Horatio (2).

In de voorstelling *The way you look at me tonight* van Claire Cunningham en Jess Curtis, beschrijven de performers zichzelf voortdurend. Ze beschrijven hun eigen en elkaars uiterlijk en handelingen op een organische manier terwijl ze op de speelvloer bewegen. De AD voelt niet aan als een beschrijving, ze hoort bij de relatie die de performers met hun publiek tot stand brengen en vormt zo een deel van de dramaturgie. Zonder de beschrijvingen zou de voorstelling immers niet het informele, ‘relaxed’ karakter krijgen dat ze heeft.

In de danstheater voorstelling *Gravity (and other attractions)* kon de AD op bepaalde momenten gebruikt worden als cue voor de performers, en bood ze een structuur voor de synchronisatie van muziek, lichteffecten en projecties.

Voor de beschrijving van dans bestaat de Laban Movement Analysis. Het is een methode en taal voor beschrijving, visualisatie en interpretatie die zijn oorsprong vindt in het werk van danser, choreograaf en theoreticus Rudolf Laban. Deze kan een aanknopingspunt zijn voor een bewegingsvocabularium.

Een andere methode om de toegankelijkheid voor blinden en slechtzienden te vergroten is om de nood aan AD te elimineren door de integratie van non-verbale, auditieve en sensitieve informatie. Voorbeelden hiervan zijn kostuums die geluid maken, hoorbare ademhaling, figuratieve muziek, auditieve rekwisieten, etc.

(1) Louise Fryer – Staging the Audio Describer (An Exploration of Integrated AD) – https://www.researchgate.net/publication/327428376_Staging_the_Audio_Describer_An_Exploration_of_Integrated_Audio_Description

(2) Udo, Acevedo, & Fels, 2010; Udo & Fels, 2009

Integratie na het creatieproces

Een AD kan ook worden geïntegreerd na het creatieproces. Het grootste verschil met een traditionele vorm van AD is dat elke voorstelling toegankelijk wordt voor AD-gebruikers in plaats van voorstellingen op specifieke data en uren.

In de performatieve multimedia-installatie *Re:Construction* van het ImPArT-project is de performer een artistieke toegankelijkheidsassistent. Terwijl het publiek langs verschillende videostations doorheen de installatie loopt, kan de performer in persoonlijk contact de toegankelijkheid vergroten door een visuele beschrijving te geven, of te vragen aan een ziende om een element te beschrijven aan een AD-gebruiker. Zo is de AD steeds anders omdat ze door het publiek zelf wordt bedacht en gesproken.

Soms is een uitgebreide audio-introductie voldoende en hoeft of kan er tijdens de voorstelling zelf geen extra verbale informatie worden toegevoegd. In dat geval kan de introductie op voorhand aangeboden worden via online kanalen en is ze niet geïntegreerd in de dramaturgie maar in de omkadering. Ze kan ook bij aanvang worden aangeboden aan het gehele publiek. Ook hier ontstaat een enorme meerwaarde wanneer de audio-introductie inhaakt op de artistieke stijl en toon van de voorstelling. Ze kan bijvoorbeeld worden ingelezen door een van de personages of worden begeleid door muziek uit de voorstelling.

Bij het schrijven van een uitgebreide audio-introductie is het belangrijk om de visuele elementen zoals het decor, het licht, de kostuums en de spelers te beschrijven. Daarnaast kan een AI verbanden leggen tussen de zichtbare en hoorbare elementen in de voorstelling. Elementen die tijdens de voorstelling worden herhaald, zoals muzikale motieven, bepaalde handelingen, specifieke geluiden die bij een beweging of een emotie horen, kunnen worden toegelicht of beschreven, zodat ze makkelijk te herkennen zijn voor een publiek van blinden en slechtzienden, zoals bij 'The Silenced'. De AI van deze voorstelling is toegevoegd als bijlage van dit workbook.

Een ander voorbeeld is de spektakelmusical *40'-45'* van Studio 100. De AD werd geschreven en gebracht door Susanne Verberk volgens de principes van traditionele AD. De audiobeschrijver en de Vereniging van Blinden en Slechtzienden (VeBeS) werden betrokken om de technische vereisten voor de AD op punt te stellen en feedback van de doelgroep te krijgen. Bij het bezoeken van deze voorstelling draagt het gehele publiek een hoofdtelefoon en is er bij voorstellingen met AD een aparte tribune met 200 plaatsen voor AD-gebruikers.

Interessante bronnen

Voor een volledige uiteenzetting van de geschiedenis, bestaansvormen en onderzoeken van AD verwijst ik naar onderstaande bronnen, die me enorm hebben geholpen om een aanknopingspunt te vinden voor ArtInAD.

– Louise Fryer – An Introduction to Audio Description

[Boek online te bestellen via verscheidene kanalen](#)

– Louise Fryer – Staging the Audio Describer (An Exploration of Integrated AD)

[https://www.researchgate.net/publication/](https://www.researchgate.net/publication/327428376_Staging_the_Audio_Describer_An_Exploration_of_Integrated_Audio_Description)

[327428376_Staging_the_Audio_Describer_An_Exploration_of_Integrated_Audio_Description](https://www.researchgate.net/publication/327428376_Staging_the_Audio_Describer_An_Exploration_of_Integrated_Audio_Description)

– ADLAB Algemene audio-descriptie guidelines (ADLAB)

<http://www.adlabproject.eu/Docs/adlab%20book/index.html>

– CND – Dance and visual impairment (for an accessibility of choreographic practices)

<https://www.cnd.fr/en/products/477-dance-visual-impairment-for-an-accessibility-of-choreographic-practices>

– Amelia Cavalho (the artistic possibilities of audio description in theatrical performance)

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13569783.2014.983892>

– Creability (Methode-handboek)

<https://un-label.eu/>

– Extant – Integrated Access Report 2018

https://extant.org.uk/integrated_access-is_it_working/

– Extant – Integrated Access, is it working? (Podcast)

<https://soundcloud.com/user-52301083/episode-6-is-it-working>

– Mandy Redvers-Rowe over de AD van ‘The House of Bernarda Alba’ door Graeae Theatre Company

<https://graeae.org/audio-description-house-bernarda-alba/>

– Audio Description: the Art of Access (met podcast)

<https://disabilityarts.online/magazine/opinion/audio-description-art-access/>

– Masterthesis Eline Van der Jonckheyd Universiteit Antwerpen (Van audio-descriptie naar audio-drama)

https://www.scriptiebank.be/sites/default/files/thesis/2016-10/Eline%20Van%20der%20Jonckheyd_masterscriptie%20vertalen_2015-2016.pdf

- Onderzoek van Mariana Lopez en Gavin Kearney rond geïntegreerde AD voor film en televisie
<http://enhancingaudiodescription.com/>

- VocalEyes Guidelines
<https://vocaleyeyes.co.uk/services/theatre-audio-describers/>

- Creating Accessible Events (Unlimited Impact)
<https://www.weareunlimited.org.uk/wp-content/uploads/2016/03/Unlimited-Impact.-Creating-Accessible-Events.-AD-TopTips.pdf>

- Projectrapport: Describing Diversity: an exploration of the description of human characteristics and appearance within the practice of theatre audio description
<https://vocaleyeyes.co.uk/describing-diversity-report-published/>

- Project van Bojana Coklyat en Shannon Finnegan, met steun van Eyebeam en het Disability Visibility Project (workbook voor alt-text als poëzie en web toegankelijkheid)
<https://alt-text-as-poetry.net/>

Tools

Muziek- en danstheater speelt zich af op de vloer. Een voorstelling is een uniek gedeeld moment voor zowel performer als publiek. Er zijn in de geschiedenis van de podiumkunsten duizenden manieren bedacht en ontwikkeld voor een performer om zich optimaal voor te bereiden om een emotie, boodschap en energie te delen met een publiek. Deze omvatten o.a. de lichamelijke opwarming van spieren, gewrichten, ademhaling, stem en concentratie-oefeningen. Ze vormen een essentieel onderdeel van de tools.

De tools in deze publicatie zijn een poging tot brede toegankelijkheid voor performers met diverse lichamelijke en zintuiglijke mogelijkheden. Daarnaast is ze specifiek gericht op mixed-abled groepen en op auteurs en podiumkunstenaars die met verschillende vormen van beschrijving willen werken, al dan niet ter bevordering van de toegankelijkheid.

Het is verzameling van zelf ontwikkelde methodieken, geïnspireerd op het werk van podiumkunstenaars en theatermakers die ik de voorbije drie jaar heb mogen ontmoeten, zoals Claire Cunningham, Jess Curtis, Jo Bannon, Wagner Moreira, Amelia Cavallo, Saïd Gharbi en vele anderen.

De artistieke kernthema's zijn o.a. vertelperspectief in de brede zin, zelfbeschrijving, verbale en vocale aspecten van belichaming en instant compositie.

Voor alle tools en oefeningen geldt dat observatie en beschrijving op allerlei manieren mogelijk zijn. Observatie kan door te kijken, maar evengoed door de ogen te sluiten en met de hand te voelen, zolang de focus op uiterlijke kenmerken ligt en er toestemming is van alle deelnemers voor fysiek contact. Beschrijving kan mondeling of schriftelijk, maar ook in gebarentaal.

Hoewel de oefeningen van verschillende tools ook in een andere volgorde of gemengd kunnen worden, is dit overzicht er op gericht om per pagina (soms 2) een volledige sessie weer te geven.

Het aantal deelnemers is steeds afhankelijk van de ruimte. Er moet steeds voldoende plaats zijn om vrij en veilig te bewegen, zeker indien er mensen in de groep zitten met een andere mobiliteitsbehoefte. Daarnaast is het ook belangrijk dat de ruimte de juiste akoestiek, genoeg licht en voldoende verluchting heeft.

Tijdens het onderzoek ArtInAD heb ik het belang ervaren van korte feedbackrondes na elke sessie. Het hoeft geen uitgebreide discussie te zijn. Iedereen zegt bijvoorbeeld in één woord of één zin wat ze hebben ervaren. Bij elke tool worden enkele mogelijke feedbackvragen gesuggereerd.

Korte opwarmingsoefeningen

Deze opwarmingsoefeningen kunnen een voorbereiding zijn op een performance, maar ook op een groepsworkshop, een schrijfsessie of een creatieve jamsessie. Ze zijn een soort rekoefening voor het lichaam, de taalspier, de zintuigen, concentratie en de creatieve geest.

> (+/- 3 minuten) Maak je lichaam los door draaiende bewegingen te maken. Begin bij vingers, handen, polsen, ellebogen, schouders, hals, hoofd, mond, romp, heup, knieën, enkels, voeten, tenen en daarna in de omgekeerde volgorde.

> (+/- 2 minuten) Trek gekke gezichten. Plooi je lippen, tong, neus, kaken, oren en ogen in de meest bizarre posities.

> (+/- 2 minuten) Warm je stem en mond op door heel expressief te spreken, met extreme articulatie. Laat daarna een klank door je lichaam resoneren (zoals Ohm) en leidt de trillingen met je handen doorheen je borstkas, hals, voorhoofd, schedel, en wangen. Blijf resoneren tot je alles voelt trillen.

> (+/- 5 minuten) Warm je stem op door een korte tekst uit te spreken (4 à 5 zinnen). Zeg daarna dezelfde tekst en begin stil fluisterend en maak hem steeds luider zodat je op het einde van de tekst bijna schreeuwt. Zeg daarna dezelfde tekst en begin traag (met veel ruimte tussen de woorden) en versnel tot je op het einde van de tekst bijna onverstaaanbaar snel spreekt. Zeg daarna dezelfde tekst en begin in een lage toon en ga bij elk woord een beetje omhoog in toon, tot je op het einde bijna hypersonisch klinkt.

> (+/- 5 minuten) Warm je stem en lichaam op door een korte tekst uit te spreken alsof je een personage bent, zoals een president, een priester, een strenge leerkracht, een voetbalfan, een heks, een charmezanger, een elfje, etc.

> (+/- 3 minuten per deelnemer) Vertel een mop op een beschrijvende manier. Voeg visuele details toe en gebruik je intonatie en spreekritme als expressieve instrumenten om de beeldende kracht te versterken.

> (+/- 5 minuten per deelnemer) Je neemt een voorwerp en tracht daarmee een geluid te maken dat duidelijk maakt om welk voorwerp het gaat. De rest van de groep sluit de ogen en moet het voorwerp raden.

> (+/- 5 minuten) Verdeel je in duo's en ga tegenover elkaar staan. Tel samen 1, 2, 3 door ieder om beurt een getal te zeggen. Jij zegt 1, je partner zegt 2, jij zegt 3, je partner zegt 1, etc. Daarna kan je ook een fysieke component toevoegen door een getal te vervangen door een beweging, zoals een klopp op de borst of een handklap.

Korte schrijfoefeningen

Hieronder volgt een verzameling schrijfoefeningen voor beschrijvend schrijven met een focus op precisie (in stijl, perceptie, woordkeuze), steeds vertrekkend van het zintuiglijke en evoluerend naar interpretatie en emotie. De details maken het beeld uniek en benoemen is soms efficiënter dan beschrijven.

> (+/- 30 minuten) Ga zitten op een plaats waar veel mensen voorbijkomen, zoals een station, een drukke bar of een winkelstraat. Kijk naar de passanten en kies er mensen uit die je in één heldere zin kan beschrijven aan de hand van hun uiterlijk. Maak er een type van dat individueel en uniek is.

> (+/- 15 minuten) Beschrijf een stad of plaats in de verre toekomst of een ver verleden. Hoe zou je eigen woonplaats er binnen 100 jaar of binnen 1000 jaar uitzien of hoe zag je streek er uit in de antieke oudheid of de prehistorie?

> (+/- 20 minuten) Zoek in een literair werk (roman, gedicht, script, etc.) naar een lange beschrijving (vooral vroeg 20^e eeuwse literatuur staat er bol van) en herschrijf ze. Zorg hierbij dat het beeld intact blijft maar wint aan precisie. Hoeveel zinnen en woorden kan je schrappen zonder inhoud te verliezen?

> (+/- 10 minuten) Zoek een object en beschrijf het in vijf zinnen. In elke zin gebruik je een ander zintuig. Noem de zintuigen niet letterlijk maar zoek manieren om de zintuiglijke ervaring op te roepen. Schrijf bijvoorbeeld: 'Een walm van natte aarde omringt de schoen' in plaats van: 'De schoen ruikt naar leder.' Heb geen angst om te overdrijven. Wat is het effect? Wat ligt het dichtst bij je natuurlijke schrijfstijl en perceptie?

> (+/- 20 minuten) Zoek een figuratieve foto of afbeelding. Beschrijf ze eerst in een zin van 5 woorden, daarna van 10 woorden, daarna van 20 woorden. Hou de beschrijving steeds in één zin. Zoek daarna een andere foto of afbeelding en doe het omgekeerde, namelijk eerst beschrijven in 20 woorden, daarna in 10 en ten slotte in een zin van 5 woorden.

> (+/- 20 minuten) Beschrijf een kamer uit je huis en laat iemand anders het grondplan ervan uittekenen om te vergelijken in hoeverre je beschrijving strookt met de realiteit. (Deze oefening werd ontwikkeld door Nina Reviërs en Aline Remael van de Universiteit Antwerpen)

> (+/- 20 minuten) Beschrijf je perfecte dag. Begin wanneer je wakker wordt en eindig wanneer je in slaap valt. Wat zou je doen op de perfecte dag? Waar zou je die spenderen en met wie? Daag je eigen verbeelding uit en probeer zo veel mogelijk in detail te gaan.

Een nieuw perspectief

Schrijven

Deze tool werd ontwikkeld in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in samenwerking met docente Yella Arnouts en drie studenten van de afdeling Woordkunst van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen. Het gebruikte fragment was 'Peeping Tom – Le Salon (Trio Gaby Uma Franck)', te vinden op YouTube. De teksten van de studenten (Anke Verschueren, Mona Thijs, Johannes Lievens) zijn te vinden als voorbeeld als bijlage van dit werkboek.

Nodig: pen, papier, videofragment

1 > Zoek een videofragment uit een dans- of theatervoorstelling van maximaal 5 minuten, dat geen of zeer weinig gesproken tekst bevat. Bekijk het op z'n minst twee maal.

2 > Creëer een beschrijvende tekst (audio-descriptie) voor het fragment die vertrekt vanuit een subjectieve beschrijver. Dat kan een van de personages in het fragment zijn, maar ook een rekwisiet of een onzichtbaar element. Je creëert een stem met een eigen stijl en karakter om een context en een perspectief aan je beschrijving te geven. Tracht een balans te vinden tussen het subjectieve perspectief en de nood aan visuele informatie voor een doelgroep van AD-gebruikers.

Belangrijke vragen zijn:

- Welk van de personages is het meest geschikt voor een beschrijvende rol?
- Kies je voor een ik-verteller, een personaal vertelstandpunt of een alwetende verteller?
- Hoe maak je duidelijk wie er spreekt? Begin je met een zelfbeschrijving?
- Beschrijf je synchroon (gelijktijdig met de handelingen) of breng je een andere tijdsstructuur aan, waarbij je beschrijvingen niet gelijk lopen met wat er voor een ziende zichtbaar is?
- Welke stijl past er bij het beschrijvende personage? Poëtisch, voyeuristisch, cynisch, almachtig, kortaf, emotioneel, afstandelijk, etc.
- Waar leg je de focus? Hoe vind je een balans tussen de beschrijving van de handelingen, de mimiek, de onuitgesproken spanning, de emotie, etc?

3 > Lees je tekst luidop en probeer hem op het fragment te passen. Denk eraan dat het heel wat concentratie vergt om naar een beschrijvende tekst te luisteren, en dat de geluiden zoals muziek, beweging, stem, ademhaling, etc. belangrijk zijn. Laat daarom genoeg pauzes. Wanneer je tekst te lang is, kan je een deel van de visuele informatie verwerken in een audio-introductie. Dat is een tekst die vooraf kan worden gesproken en dus niet bij de beschrijvende tekst zelf hoort.

4 > Wanneer je deze tool met meerdere mensen hebt uitprobeerd, vergelijk je de teksten en de gekozen perspectieven. Zouden deze verschillende teksten ook samen een audio-beschrijving kunnen zijn?

De Spiegel

Concentratie, zintuigen, schrijven, creatie

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in december 2018 met een groep mixed-abled podiumkunstenaars van het danstheaterensemble Un-Label in Keulen.

Aantal deelnemers: 1 tot 15

Totale duur: 60 à 90 minuten

Nodig: spiegel, ruimte (balletlokaal is optimaal), pen, papier

1 > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

2 > (+/- 3 minuten) Je kijkt in de spiegel en beschrijft jezelf luidop aan de hand van de puur uiterlijke kenmerken. De beschrijving zoomt in, evolueert van algemeen naar detail, doordat je begint op ongeveer 4 meter afstand en langzaam dichterbij je spiegelbeeld komt. Let op de verschillen tussen de beschrijving van een persoon of van een gezicht. Probeer een ritme te vinden in het beschrijven door niet te lang na te denken en experimenteer met de interpretatie van je eigen spiegelbeeld. Verbloem je? Welk soort woorden gebruik je? Voeg je adjectieven toe? Wat is het effect ervan?

3 > (+/- 10 minuten) Je kijkt in de spiegel en beschrijft jezelf, maar nu op papier. Ga dieper in op de details en probeer een structuur aan te brengen die het inzoomen helder en cameramatig maakt. Speel met de taal die je gebruikte in [2] en zoek andere, preciezere woorden. Lees erna je tekst luidop.

Follow-up in groepsworkshop (Enkel wanneer de deelnemers elkaar kennen en er genoeg vertrouwen is om elkaar openlijk te beschrijven. De deelnemers moeten hier expliciet hun goedkeuring voor geven. Zorg en empathie zijn essentieel. Iemand beschrijven en zelf beschreven worden kan erg confronterend zijn. Deze oefening biedt een kans om onszelf en elkaar bewust te maken over de terminologie en taal die we gebruiken om aan visuele beschrijving van personen te doen.)

4 > (+/- 5 minuten) Je staat in duo tegenover elkaar op ongeveer 4 meter afstand en beschrijft elkaar. Zorg dat je elkaar wel hoort maar niet goed kan verstaan door weinig pauzes in het spreken te laten. Het gaat niet om de vraag: 'hoe word ik door iemand anders beschreven?' maar wel om: 'hoe percipieer ik de ander en welke taal gebruik ik om zijn of haar fysieke voorkomen te beschrijven?'

5 > (+/- 30 minuten) Dezelfde oefening als [4], op papier. Je neemt 15 minuten om te schrijven aan de beschrijving van de ander. Geef na het schrijven de tekst aan degene die je hebt beschreven en laat hem of haar de tekst voorlezen. In grotere groepen kan je ook alle teksten verzamelen en door een willekeurig iemand laten voorlezen zodat je kan raden wie er in de tekst werd beschreven.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: (hoe) heb je een ritme in de beschrijving kunnen vinden? Wat is het verschil tussen jezelf beschrijven of de ander?

Descriptie-dialogoog

Creatie, spel, schrijven

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in december 2018 met een groep mixed-abled podiumkunstenars van het danstheaterensemble Un-Label in Keulen.

Aantal deelnemers: 4 tot 20

Totale duur: 50 à 75 minuten

Nodig: ruimte, pen, papier

1 > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

2 > (+/- 5 minuten) Je staat in duo tegenover elkaar en houdt een improvisatie-dialogoog, waarbij je probeert om in alles wat je zegt een subjectieve beschrijving toe te voegen. Je tracht door middel van de beschrijving zo snel mogelijk een context te scheppen over de situatie, plaats en relatie tot de ander. Stel vragen en wedervragen. Het is belangrijk om zo veel mogelijk visuele elementen te benoemen. Het genre van de dialoog is volledig vrij.

Een voorbeeld:

- ‘Zeg broer, waarom sta je zo naar mij te kijken met je gezicht in duizend plooiën? Je lijkt wel erg diep na te denken.’
- * ‘Dat is omdat ik in al die jaren nooit heb opgemerkt dat jij zulke kleine voeten hebt.’
- ‘Jij bent groot en breed zoals papa, ik heb de armen en benen van mama.’
- * ‘En je hebt ook haar zwarte krullen en haar verstrooidheid.’
- ‘Je bent trouwens drie jaar ouder dan mij. Wanneer ik zestien word, ben ik net zo groot als jij.’
- * ‘Dan zal je misschien niet meer op het aanrecht hoeven te klimmen om bij de koekendoos te raken, zoals nu. Let maar op, straks scheurt je nieuwe jeansbroek.’
- ‘Geen probleem, dan steel ik de jouwe.’

Op deze manier weten we als publiek wie er spreekt (broers), waar de situatie plaatsvindt (keuken) en hebben we een ruw beeld van de leeftijd, gestalte en kledij van de personages, zonder dat er een objectieve beschrijving werd gebruikt. Een ander voorbeeld is: ‘Speel je altijd muziek op straat?’ als een zin die meteen een personage en context schept.

3 > (+/- 40 minuten) Elk duo krijgt 20 minuten de tijd om een situatie te bedenken en een dialoog uit te schrijven. Je mag je baseren op de dialoog uit [2], of iets geheel anders creëren. Daarna presenteert elk duo de dialoog aan de groep.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: welke ‘trucs’ heb je gebruikt om de dialoog creatief te maken? Welke uiterlijke kenmerken scheppen meteen een beeld en welke niet? Met welke vragen kon je het best een personage typeren?

Mensen en dingen

Schrijven

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in december 2018 met een groep mixed-abled podiumkunstenars van het danstheaterensemble Un-Label in Keulen.

Aantal deelnemers: 1 tot 15

Totale duur: 50 à 80 minuten

Nodig: pen, papier

1 > (+/- 5 minuten) Zoek een object en beschrijf het in 1 woord, zonder de naam ervan te noemen. Denk aan het Afrikaans, waarin namen van voorwerpen soms een beschrijving zijn van hun gebruik of uitzicht. Wees creatief. Bijvoorbeeld 'stoel' wordt: 'zitplank met poten,' en 'smartphone' wordt: 'handlichtbelbakje'.

2 > (+/- 10 minuten) In de volgende stap beschrijf je het object zintuiglijk, wederom zonder het object zelf te benoemen. Schrijf eerst losse woorden. Beschrijf hoe het er uitziet, aanvoelt, klinkt, ruikt, misschien zelfs hoe het zou smaken. Verzin daarna allerlei manieren waarop het object gebruikt zou kunnen worden. Zoek daarbij beeldende taal en verzamel verschillende soorten woorden, namelijk werkwoorden, zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, etc.

3 > (+/- 15 minuten) Wanneer je ongeveer 20 woorden hebt, maak je er zinnen mee. Gebruik zo veel mogelijk van de woorden uit je lijst en voeg er zo weinig mogelijk nieuwe toe om de zinnen te maken (bijwoorden, voornaamwoorden en voegwoorden). Je tekst is een beschrijving van het object, waarin de naam van het object nog steeds niet wordt genoemd. Het woord uit [1] is de titel van je tekst.

4 > (+/- 15 minuten) Daarna zet je de zinnen om naar de beschrijving van een persoon. Je vergeet dus het object en verandert *het* in *hij* of *zij*, zodat alle eigenschappen van het object verpersoonlijkt worden. Je kan details toevoegen, zolang ze visueel beschrijvend zijn, en tracht zo de persoon te typeren.

Uitbreiding naar uitvoerende kunsten

5 > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

6 > (+/- 30 minuten) Ga op zoek naar elementen die voor jou een persoonlijk en/of een emotioneel verband leggen met je tekst en vergroot ze uit door je tekst om te vormen naar een andere kunstvorm, zoals dans, schilderkunst, beeldhouwen, poëzie, theaterdialog, monoloog, muziekstuk, soundscape, etc. Hoe kan je de beschrijvende kenmerken maximaal behouden in een andere expressievorm?

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: vond je snel de juiste taal? Heb je nu zelf een ander beeld van het object dat je hebt beschreven?

Stilleven

Expressie, spel, beweging, improvisatie

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in december 2018 met een groep mixed-abled podiumkunstenars van het danstheaterensemble Un-Label in Keulen. Bij deze tool staat improvisatie centraal. Het is een gekende en veelgebruikte oefening onder acteurs en performers, die is aangepast op vlak van toegankelijkheid door beschrijving toe te voegen.

Aantal deelnemers: 4 tot 15

Totale duur: 50 à 70 minuten

Nodig: ruimte

1 > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

2 > (+/- 15 minuten) Baken denkbeeldig een lege ruimte af als speelveld, waarin je een lichamenlijk stilleven kan maken. Iemand gaat als eerste in het beeld staan en neemt een positie en lichaamshouding aan. Daarna voegt een tweede persoon zich erbij om een andere positie in te nemen. Probeer een zo helder mogelijk beeld te scheppen, het mag absurd, komisch, poëtisch, etc. zijn, en het is steeds de bedoeling om – zoals bij een foto of schilderij – één duidelijk onderwerp te hebben. Deelnemers kunnen vrij in en uit het speelveld stappen wanneer ze willen. Belangrijke regel: het beeld mag nooit minder dan 3 of meer dan 6 mensen bevatten.

Wanneer een deelnemer 'Freeze!' zegt, moet het stilleven blijven staan zoals het staat. Iedere deelnemer die buiten het stilleven staat, tracht het beeld in 1 zin te beschrijven. Daarna kan je een nieuw beeld maken of overgaan naar de volgende stap.

3 > (+/- 20 minuten) Een deelnemer schetst een beeld in enkele woorden. De rest van de groep maakt het beeld visueel door een lichamenlijk stilleven te vormen. Ook hier staat improvisatie centraal en is de uitdaging om de genoemde beeldschets zo helder mogelijk te belichamen.

4 > (+/- 20 minuten) Een deelnemer vertelt een kort verhaal (maximaal 4 minuten), terwijl de rest van de groep het verhaal in lichamenlijke beelden omzet. Dat doen ze zo synchroon mogelijk met het verhaal, dus is het deze keer geen stilleven maar mag er bewogen worden om de verhaalstructuur te volgen. Het beeld vormt zich terwijl het verhaal wordt verteld. Voor de verteller is het belangrijk een heldere structuur en beschrijvende taal aan te houden. Het verhaal hoeft niet verzonden te zijn, het kan ook een algemeen bekend verhaal zijn, zoals een mythe, sprookje, operette, etc.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: waren er beelden die onmogelijk bleken om helder in woorden te beschrijven? Is het mogelijk om abstracte beelden te vormen en/of te beschrijven?

Doe wat je zegt en zeg wat je doet

Concentratie, zelfbewustzijn, live-beschrijving

Deze tool is een aanpassing van een methode van Amerikaans choreograaf Jess Curtis, met me gedeeld door Schots choreografe en performer Claire Cunningham, die ik leerde kennen tijdens een masterclass in Keulen in april 2019. De tool werd ook uitgevoerd binnen het ArtInAD-project met een groep studenten van de afdelingen Drama, Muziek en Dans aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en artiesten uit het Labo Inclusiedans in november 2019 en februari 2020.

Aantal deelnemers: 5 tot 20

Totale duur: 45 à 60 minuten

Nodig: ruimte

- 1** > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.
  - 2** > (+/- 7 minuten) Je neemt een plaats en positie in de ruimte in. Vanaf die plaats beweeg je ongeveer 3 meter vooruit, terwijl je luidop je eigen bewegingen beschrijft.
  - 3** > (+/- 7 minuten) Je keert terug naar de plaats waar je begon, terwijl je luidop je eigen bewegingen beschrijft. Je experimenteert met de sequentie, namelijk: beschrijf je wat je doet en doe je wat je beschrijft. Onderzoek hoe beschrijving en beweging zich tot elkaar verhouden.
  - 4** > (+/- 7 minuten) Je neemt een plaats en positie in de ruimte in. Je beschrijft luidop wat je voor je ziet. Daarna leg je de focus op je eigen zintuiglijke ervaring van het moment, je gaat verder dan het visuele en tracht al je zintuigen te gebruiken om het moment en de ruimte waarin je je bevindt te beschrijven. Ga zo veel mogelijk op zoek naar beeldende taal.
  - 5** > (+/- 7 minuten) Je neemt een andere plaats en positie in de ruimte in en beschrijft luidop een herinnering. Je visualiseert de tijd, plaats, mensen en emoties die je met deze herinnering associeert. Het hoeft geen verhaal te zijn, maar een visuele schets van een moment in je verleden dat je je voor de geest haalt.
  - 6** > (+/- 15 minuten) Je vat je herinnering samen in maximaal 5 woorden en deelt deze korte samenvatting met de hele groep.
- = > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoe beïnvloedde in [2] de beschrijving je beweging en andersom? Waarop was de keuze van je herinnering bij [5] gebaseerd?

Vier wijzen van aanwezigheid

Concentratie, zelfbewustzijn, live-beschrijving

Deze tool is een aanpassing van een methode van Amerikaans choreograaf Jess Curtis, met me gedeeld door Schots choreografe en performer Claire Cunningham, die ik leerde kennen tijdens een masterclass in Keulen in april 2019. De tool werd ook uitgevoerd binnen het ArtInAD-project met een groep studenten van de afdelingen Drama, Muziek en Dans aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en artiesten uit het Labo Inclusiedans in november 2019 en februari 2020.

In deze tool daag je de traditionele performer-publiek relatie. Het is een onderzoek naar paradoxale vragen zoals: Hoe klinkt dans? Hoe ziet muziek er uit? Hoe kunnen we betekenis overbrengen door kunstdisciplines te combineren en perspectief uit te wisselen door hetzelfde verhaal te vertellen op een verschillende manier? Het is ook een onderzoek naar manieren om als performer toe te laten dat je wordt geobserveerd.

Aantal deelnemers: 4 tot 20

Totale duur: 120 à 150 minuten

Nodig: ruimte, pen, papier, timer

1 > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

2 > (+/- 15 minuten) De groep splitst zich op in duo's die tegenover elkaar gaan zitten in een comfortabele positie, op ongeveer een meter afstand van elkaar. Kies voor de persoon in de groep die je het minst goed kent.

Je bepaalt in elk duo de rollen. Iemand is performer en de andere persoon is observator. De coach van deze tool zet een timer op exact 5 minuten. Tijdens deze 5 minuten houdt het duo voortdurend oogcontact. De performer moet "performen" door mentaal tussen 4 verschillende wijzen van aanwezigheid te wisselen, namelijk:

- aanwezig zijn met zichzelf;
- aanwezig zijn met de ruimte;
- aanwezig zijn met de observator;
- afwezig zijn.

De performer moet tijdens de 5 minuten elke wijze van aanwezigheid hebben ervaren, maar kiest vrij hoe vaak zij of hij wisselt en welke wijze van aanwezigheid zij of hij het meest opzoekt. De rol van de observator is om te ontdekken welke wijze van aanwezigheid de performer ervaart en om de momenten te herkennen waarop de performer van aanwezigheidswijze wisselt. Het oogcontact blijft gedurende de hele tijd bewaard en de performer gebruikt geen geluid, beweging, mimiek of aanraking. Na de eerste 5 minuten wisselen de rollen om. Nadien kan elk duo onder elkaar kort ervaringen uitwisselen.

3 > (+/- 15 minuten) De rollen draaien weer om. Dezelfde parameters blijven gelden, maar zowel performer als observator sluiten nu de ogen. Het contact verloopt via de handen. De performer biedt haar of zijn handen met

handpalmen naar boven gericht aan, de observator legt haar of zijn handen er losjes op. De coach zet een timer op 5 minuten. Gedurende deze tijd blijven de ogen gesloten en wisselt de performer willekeurig tussen de wijzen van aanwezigheid en tracht de observator te ontdekken welke wijze van aanwezigheid de performer ervaart en waar de momenten liggen waarop de performer van aanwezigheidswijze wisselt. Na vijf minuten wisselen de rollen om.

4 > (+/- 20 minuten) In de volgende stap verdeelt de groep zich in 2 gelijke groepen. De ene groep bestaat uit performers, de andere uit observatoren. De coach zet een timer op exact 8 minuten. Dezelfde parameters als bij [2] gelden. De performers nemen een speelruimte in en de observatoren zijn publiek. De performers wisselen mentaal tussen de 4 verschillende wijzen van aanwezigheid, en er wordt nog een wijze toegevoegd, namelijk *aanwezig zijn met de andere performers*. De performers mogen in deze stap ook kleine bewegingen toevoegen en zich verplaatsen in de ruimte, maar er is geen geluid, mimiek of aanraking toegestaan. De observatoren trachten nog steeds te ontdekken in welke vorm van aanwezigheid de performers vertoeven. Na de eerste 8 minuten wisselen de rollen om.

5 > (+/- 15 minuten) Korte pauze.

6 > (+/- 40 minuten) De duo's uit [2] komen terug bij elkaar. De rollen blijven die van performer en observator. Ze zullen elk 15 minuten voor elkaar performen, liefst in een andere ruimte (buitenlucht, gangen, andere kamers, etc). Vanaf het moment waarop het duo de ruimte verlaat, begint de performance. Alles is toegestaan. De performance kan dans, tekst, beweging, muziek, mime of eender welke andere vorm bevatten. De performer blijft zich bewust van de verschillende wijzen van aanwezigheid en tracht ze te implementeren.

De observator zet een timer op 15 minuten. Haar of zijn opdracht is om een artistieke, tekstuele beschrijving te maken door tijdens de performance notities te nemen (er is nadien tijd voorzien om de beschrijving tot een geheel te maken). Het mag een traditionele beschrijving zijn, waarbij de observator benoemt wat zij of hij heeft gezien, gehoord en gevoeld, maar het mag ook een beschrijving zijn die op vrije of symbolische wijze de performance in woorden vat. Wanneer de eerste 15 minuten zijn afgelopen, wisselen de rollen meteen om. Vergeet niet pen en papier mee te nemen.

7 > (+/- 30 minuten) Wanneer elk duo terug in de ruimte is, neem je de tijd om je tekstuele beschrijving op punt te zetten. Je kan er een verhaal van maken, een filmisch verslag, een gedicht of een feitelijke visuele beschrijving. Daarna lees je de beschrijving voor aan de groep en tracht op deze manier met de groep te delen wat je als observator hebt ervaren.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: welke mentale 'trucs' gebruikte je in [2] om tussen verschillende wijzen van aanwezigheid te wisselen? Welke van die wijzen was het moeilijkst om te bereiken? Welke rol was het interessantst voor je artistieke ontwikkeling? Wanneer je als performer je publiek observeert en/of beschrijft, wie is dan publiek en wie performer?

Op verkenning

Introductie, ontdekking, concentratie, groepsvertrouwen, live-beschrijving

Deze tool is een aanpassing van een methode van de Britse theatermaker Jo Bannon. Ze deelde deze tool tijdens het IntegrART Symposium in Zürich in mei 2019.

Aantal deelnemers: 4 tot 20

Totale duur: 45 à 60 minuten

Nodig: ruimte, slaapmaskers

- 1 > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.
  - 2 > (+/- 10 minuten) Je introduceert jezelf in enkele zinnen met een zelfbeschrijving van je uiterlijk, en 1 woord over iets van jezelf dat niet zichtbaar is, zoals een karaktereigenschap of een gevoel van het moment.
  - 3 > (+/- 25 minuten) De groep splitst zich op in duo's. Elk duo gaat op verkenning door de ruimte. De ene persoon is de gids en de ander sluit de ogen of doet een slaapmasker op (of iets anders dat de ogen bedekt). De gids neemt haar of zijn partner mee aan de hand, arm of schouder en beschrijft alles dat op hun pad komt. De gids omschrijft, zonder dat zij of hij objecten, plaatsen of mensen die ze tegenkomen letterlijk benoemt. De coach stelt een timer in op 10 minuten. Wanneer deze voorbij zijn, wisselen gids en volger van rol.
  - 4 > (+/- 15 minuten) Schrijf een korte tekst op basis van wat je hebt ervaren toen je geblinddoekt was. Tracht de woorden van je gids te herinneren en te gebruiken om een soort reis te beschrijven, en gebruik je fantasie om een ruimte te scheppen die zo ver mogelijk afstaat van de echte ruimte waarin je je bevindt.
  - 5 > (+/- 10 minuten) Lees de tekst voor aan je gids.
- = > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoe lang duurde het voor je wende aan het feit dat je visie werd uitgeschakeld? Was het moeilijk op je gids te vertrouwen? Was er een groot verschil tussen wat je over de ruimte wist en je verbeelding wanneer iets werd omschreven in plaats van benoemd?

Tegen de tijd

Instant compositie, creatie, associatie

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in februari 2019 met een groep mixed-abled podiumkunstenaren in de Nationale Opera van Athene, in mei 2019 met een groep mixed-abled podiumkunstenaren van het danstheaterensemble Un-Label in Keulen.

Aantal deelnemers: 4 tot 15

Totale duur: 50 à 60 minuten

Nodig: ruimte, pen, papier

1 > (+/- 15 minuten) Warm op door je spieren los te schudden, je stem en lichaam te gebruiken, alle spanning uit je systeem te krijgen.

2 > (+/- 5 minuten) De groep vormt een cirkel. De coach van deze tool lanceert een woord of begrip en de persoon links van haar of hem zegt het eerste woord dat in zijn of haar hoofd opkomt, en zo verder de cirkel rond. Vrije associatie is essentieel. Je kan associëren op klank, inhoud, vorm, ritme, etc. De coach lanceert telkens een nieuw woord of begrip en gaat op die manier minstens 5 keer rond in de cirkel. Wanneer de groep een ritme vindt en de associaties elkaar snel en spontaan opvolgen, lanceert de coach het laatste woord, mogelijks een thema, indien de groep aan het begin van een creatieproces staat.

3 > (+/- 5 minuten) Je schrijft het laatste woord dat je zei op een blad papier. Dit is de associatie die je maakte in de laatste ronde. Met dat woord maak je op papier zelf nog 2 andere vrije associaties, die je eveneens opschrijft, zodat je 3 woorden op papier hebt staan.

4 > (+/- 5 minuten) De groep verdeelt zich in duo's. Elk duo krijgt exact 5 minuten de tijd om een performance van maximaal 1 minuut voor te bereiden op basis van de woorden die ze hebben. Hierbij mag er vanuit de eigen discipline gedacht worden, maar dat is niet verplicht. Het is erg belangrijk dat de coach deze 5 minuten als maximum aanhoudt en de tijdsdruk ook inzet als een (positief) element van restrictie. De spontaniteit van de creatie staat boven elke vorm van zogenoemde artistieke kwaliteit. Er mag geen tijd zijn om veel na te denken over 'hoe' een performance op te bouwen of 'wat' een duo zal gaan creëren. De enige optie is om terug te vallen op wat je al kent en kunt.

5 > (+/- 5 minuten) Ieder duo presenteert de creatie. Er is geen feedback en geen overleg.

6 > (+/- 5 minuten) Duo's voegen zich bij elkaar zodat er groepen ontstaan van 4 mensen (eventueel 6 indien het aantal deelnemers niet deelbaar is door 4). Opnieuw krijgt elke groep exact 5 minuten om op basis van de creaties van de duo's een creatie van maximaal 1 minuut in elkaar te steken. Dezelfde regels als in [4] gelden.

7 > (+/- 5 minuten) Iedere groep presenteert de creatie. Er is geen feedback en geen overleg.

8 > (+/- 5 minuten) De groep wordt nu 1 geheel. De groep krijgt exact 5 minuten om een creatie van maximaal 1 minuut in elkaar te steken op basis van de creaties die in [6] zijn ontstaan. Dezelfde regels als in [4] gelden.

9 > (+/- 10 minuten) Je beschrijft op papier je eigen rol in de performance van [8]. Focus enkel op je eigen handelingen en uiterlijk en zoek naar heldere, beeldende taal.

10 > (+/- 10 minuten) De groep vormt weer een kring en tracht de performance van [8] op te roepen door de individuele beschrijvingen voor te lezen alsof de performance op dat moment live plaatsvindt en de tekst een audio-descriptie is. Iedereen leest haar of zijn beschrijving voor en zo ontstaat de performance opnieuw, maar dan puur verbaal.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoe verliep de communicatie? Welke methoden gebruikte je om snel en efficiënt met elkaar een creatie te maken?

Hier ben ik

Introductie, relaxatie, concentratie

Deze tool is een aanpassing van een methode van de Griekse theatermaker Costas Lamproulis, ontwikkeld tijdens het project Creability. Deze tool werd uitgevoerd op verschillende locaties en tijdstippen in het kader van het ArtInAD-project, telkens met groepen van mixed-able podiumkunstenars, o.a. leden van het danstheaterensemble Un-Label, studenten van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en leden van het Labo Inclusiedans.

Aantal deelnemers: 5 tot 15

Totale duur: 30 à 50 minuten

Nodig: ruimte

1 > (+/- 15 minuten) Iedere deelnemer zoekt een comfortabele plaats in de ruimte en gaat er staan, liggen of zitten om tot rust te komen. Iedereen sluit de ogen. Na een stilte van minstens een minuut begint de coach van deze tool zich voor te stellen en zichzelf te beschrijven (bijvoorbeeld: *'Ik ben Max. Ik lig op de grond met mijn armen gespreid en mijn gezicht naar het plafond. Ik heb een stoppelbaard en blauwe ogen. Ik draag een zwarte broek, blauw shirt en licht grijze sokken. Mijn bruine haar raakt de houten vloer en ik hoor rechts van me de kalme ademhaling van iemand anders.'*) Daarna volgt er weer een stilte. Een voor een beschrijft iedereen zichzelf, zonder dat het gevraagd wordt. De coach van deze tool tracht het proces organisch te houden. Het is belangrijk om vrijheid te geven en de beschrijving niet als een opdracht te beschouwen, maar als een uitnodiging tot ontmoeting. Er kunnen geen fouten worden gemaakt. Zelfs als iemand afwijkt van de visuele beschrijving omdat de taak niet werd benoemd, mag het proces zijn beloop krijgen.

2 > (+/- 10 minuten) Iedereen opent de ogen. Vanaf de plaats waar je bent, kies je voor jezelf een plaats in de ruimte als bestemming. Terwijl je je naar deze bestemming beweegt, beschrijf je elke beweging die je maakt luidop. Je tracht als groep een ritme te vinden waarbij je ongeveer gelijktijdig vertrekt en aankomt, zonder dat je naar elkaar kijkt of luistert.

3 > (+/- 10 minuten) Je keert terug naar de plaats waar je bij [2] vertrok. Voor je begint, neem je de tijd om de route die je nam te visualiseren en reconstrueren. Daarna probeer je op dezelfde manier terug te keren en jezelf te beschrijven terwijl je het doet.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: nam de introductie in [1] een spontaan ritme aan? Heeft iedereen zichzelf voorgesteld? Hebben de beschrijvingen van anderen het beeld van de ruimte veranderd toen je ogen waren gesloten? Bleven de introducties bij een visuele beschrijving of waren er ook andere vormen van beschrijving, zoals emoties of gefantaseerde beelden?

De mens in woord en beeld

zelfbeschrijving, beweging, dans, instant compositie

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd in november 2019 met een groep studenten van de afdeling Dans aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en artiesten uit het Labo Inclusiedans.

Aantal deelnemers: 5 tot 25

Totale duur: 50 à 60 minuten (tot en met stap 5) / 90 à 100 minuten (tot en met stap 8)

Nodig: ruimte, pen, papier

- 1 > (+/- 15 minuten)** Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.
  - 2 > (+/- 5 minuten)** Je schrijft een woord op dat je persoonlijkheid definieert, het woord dat je zou gebruiken wanneer iemand vraagt om jezelf in een woord te vatten. Daarna zet je het woord om in 1 korte beweging.
  - 3 > (+/- 5 minuten)** Je schrijft een tweede woord op, namelijk het woord waarmee je denkt dat iemand anders, zoals een goede vriend of familielid, je zou beschrijven. Ook dat woord zet je om in 1 korte beweging.
  - 4 > (+/- 15 minuten)** Je maakt een korte sequentie van de 2 bewegingen. Je hecht ze aan elkaar en maakt er een korte choreografie van, die enkel uit de 2 bewegingen bestaat en niet langer duurt dan 20 seconden. Probeer niet enkel een inhoudelijke link met jezelf en je woorden in de bewegingen te leggen, maar ook een vormelijke en ritmische overeenkomst te zoeken.
  - 5 > (+/- 15 minuten)** Presenteer je choreografie aan de groep en zeg daarbij de woorden die je schreef luidop aan het begin en einde van je choreografie, alsof het een titel en een slotakkoord zijn.
  - 6 > (+/- 15 minuten)** Splits je op in duo's en presenteer nog een keer je korte choreografie aan elkaar. Maak daarna een korte beschrijving van de beweging die je van je partner ziet, in maximaal 2 zinnen. Deel deze beschrijving met elkaar.
  - 7 > (+/- 15 minuten)** Koppel daarna de beide sequenties aan elkaar door een nieuw stuk te maken met alle bewegingselementen die je samen hebt. Voeg geen nieuwe elementen toe maar vervorm de bewegingen zodat ze in elkaar passen.
  - 8 > (+/- 15 minuten)** Presenteer je duo-sequentie aan de groep.
- = > (+/- 10 minuten)** Mogelijke feedbackvragen: wat was het effect van de taal op je beweging en op het publiek? Veranderde er iets aan je choreografie toen je de woorden luidop zei?

De mythe

Creatie, experiment

Deze tool is een aanpassing van een methode van de Britse regisseur Amit Sharma van Graeae Theatre Company, gedeeld tijdens een creatief labo in Remscheid in het project ImPArT in april 2019 en nadien uitgevoerd in het project ArtInAD met studenten Drama, Muziek en Dans van het Conservatorium Antwerpen in september 2019 en februari 2020.

Aantal deelnemers: 8 tot 25

Totale duur: 50 à 70 minuten

Nodig: ruimte, bestaande mythe (verhaalstructuur)

Vooraf wordt de verhaalstructuur van een universeel verhaal, zoals een mythe, sprookje, operette of theaterklassieker opgeschreven in 5 tot 8 punten. Als voorbeeld: de mythe van Persephone.

- 1) Hades ontvoert Persephone naar de onderwereld
- 2) Demeter, haar moeder, rouwt en maakt de aarde onvruchtbaar
- 3) Helios bericht aan Demeter dat Hades haar dochter ontvoerde
- 4) Demeter vraagt hulp aan Zeus
- 5) Zeus dwingt Hades om Persephone vrij te laten
- 6) Hades laat Persephone granaatappelpitten eten voor hij haar vrij laat
- 7) Persephone verblijft zes maanden per jaar op aarde en zes maanden in de onderwereld

1 > (+/- 30 minuten) De groep splitst zich in 2. De eerste groep brengt het verhaal akoestisch (enkel geluid, geen tekst). De tweede groep brengt het verhaal lichamelijk (enkel beweging, geen tekst).

Na ongeveer 15 minuten presenteren de groepen hun werk aan elkaar. De groep die het verhaal akoestisch brengt, vraagt de andere groep om tijdens de presentatie de ogen te sluiten of te bedekken. Denk na over de positie van het publiek. De traditionele opstelling biedt meestal geen optimaal kader voor een puur akoestische voorstelling. Na de presentatie is er een kort feedbackmoment met de focus op toegankelijkheid. Hoe helder waren de plotwendingen? Het gaat niet om wat het publiek begreep, maar om wat het kon percipiëren.

2 > (+/- 20 minuten) De groepen herwerken hun stukken op basis van de feedback en mogen beschrijvende tekst toevoegen wanneer verbale informatie essentieel is voor toegankelijkheid. Daarna volgt een presentatie.

3 > (+/- 15 minuten) De groepen voegen hun stukken samen zonder lang overleg. Je tracht samen een ritme te vinden en de verhaalstructuur te volgen terwijl je de stukken tegelijk uitvoert.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: welke elementen waren sterk op vlak van toegankelijkheid en zouden dus geen audio-descriptie behoeven indien het publiek uit AD-gebruikers bestond?

Op bezoek bij de schoonouders

Introductie, spel, improvisatie

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het Creability-project en uitgevoerd in Athene met een groep mixed-abled artiesten van verschillende kunstdisciplines.

Aantal deelnemers: 4 tot 20

Totale duur: 60 à 80 minuten

Nodig: ruimte, pen, papier

- 1** > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

- 2** > (+/- 15 minuten) Deelnemers staan in duo tegenover elkaar. Je beschrijft elkaar luidop en mag slechts één zintuig gebruiken om de andere persoon te observeren, dus door te kijken, luisteren of tasten. Vraag op voorhand toestemming aan je partner, zeker wanneer je kiest voor de tast. De beschrijving is enkel gebaseerd op uiterlijke kenmerken. Wissel om de 3 minuten van partner.

- 3** > (+/- 20 minuten) Je gaat terug naar de eerste partner en houdt een gesprek waarin je elkaar persoonlijke vragen kan stellen. Je probeert de persoon te leren kennen om hem of haar daarna voor te stellen aan je familie, waarvan je weet dat niemand je partner zal kunnen zien. Na het persoonlijke gesprek neem je de tijd om de ontmoeting voor te bereiden. Dat kan door een korte tekst te schrijven maar dat hoeft niet, je kan ook gaan voor een meer improvisatorische aanpak. Daag jezelf uit om creatieve, humoristische details toe te voegen aan je beschrijving. Je hoeft geen realistische introductie voor te bereiden. Gebruik je verbeelding. Enkel de visuele elementen moeten stroken met de waarheid.

- 4** > (+/- 3 minuten per deelnemer) Je stelt je partner voor aan de groep, alsof de groep bestaat uit je familie. De groep sluit de ogen en zal dus jouw introductiebeschrijving nodig hebben om een beeld te vormen van je partner. Na de introductie mogen de familieleden je vragen stellen over je nieuwe partner.

Bijvoorbeeld: *'Dit is Sarah, mijn nieuwe vriendin. Ze is heel groot. Daarom loopt ze vaak met haar hoofd in de wolken. Ik ontmoette haar in een koffiebar en werd meteen verliefd op haar grote groene ogen en haar voortreffelijke wenkbrauwen...'*

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoe voelde het aan beschreven te worden in [1]? Heb je de toon van je beschrijving aangepast aan de persoon die tegenover je stond? Was het makkelijk een visueel beeld te vormen toen je bij [3] een familielid was?

Publieksbeschrijving

Improvisatie, concentratie, lichamelijk bewustzijn, zelfvertrouwen

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project.

Aantal deelnemers: 4 tot 15

Totale duur: 30 à 60 minuten

Nodig: ruimte

- 1** > (+/- 15 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen.

- 2** > (+/- 2 minuten per deelnemer) De groep stelt zich op als publiek, staand of zittend. Eén voor één ga je naar voren om als performer het woord te nemen. Wanneer je performer bent, let je goed op de manier waarop je naar voren gaat. Je performance begint vanaf het moment waarop je zichtbaar bent. Wanneer je op de plek staat vanwaar je het woord zal nemen, wacht je 20 à 30 seconden om de ruimte en het publiek te observeren. Daarna beschrijf je jezelf. Je begint bij visuele elementen en breidt daarna uit naar emoties of zintuiglijke ervaringen van het moment. Voor je je terug bij het publiek voegt, introduceer je de volgende spreker door haar of hem in een korte zin te beschrijven.

- 3** > (+/- 3 minuten per deelnemer) Doe nog een keer een ronde waarbij iedereen naar voren komt. Opnieuw wacht je 20 à 30 seconden om de ruimte en het publiek te observeren voor je begint te spreken. Daarna beschrijf je luidop wat je ziet, hoort of voelt vanuit je eigen perspectief. Het publiek en de ruimte worden het onderwerp van je beschrijving. Je begint bij visuele elementen en breidt daarna uit naar emoties, interpretaties, verbanden, etc. Probeer in te zoomen, van algemeen naar detail. Voor je je terug bij het publiek voegt, introduceer je de volgende spreker door haar of hem in 1 woord te omschrijven.

- = > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoeveel tijd had je nodig om te observeren alvorens je begon te spreken? Hoe voelde deze stilte aan? Was het moeilijker jezelf te beschrijven dan het publiek? Voelde je jezelf vrij om te zeggen wat in je opkwam, of heb je jezelf soms gecensureerd?

Beschrijvend rijmen

Schrijven, taalspel

Deze tool werd ontwikkeld door Max Greyson in het kader van het ArtInAD-project en uitgevoerd met een groep mixed-abled podiumkunstenaars in Athene in februari 2019 tijdens een residentie voor het Creability-project.

Stijlfiguren zoals rijm, herhaling, overdrijving, etc. zijn dankbare instrumenten om een beschrijving uniek, origineel en verfijnd te maken. Deze tool kan ook uitgevoerd worden andere stijlfiguren, vervang beginrijm dan bijvoorbeeld door klinkerrijm, bastaardwoorden, eindrijm of thematische afbakening.

Aantal deelnemers: individueel of groep van 4 tot 20

Totale duur: 30 à 60 minuten

Nodig: ruimte, pen, papier

1 > (+/- 10 minuten) Je neemt pen en papier en schrijft 15 woorden op die beginnen met dezelfde klank of letter, oftewel alliteraties. Wanneer je gebarentaalgebruiker bent, tracht je 15 gebaren te bedenken die een zelfde handvorm bevatten, bijvoorbeeld 15 gebaren met een vlakke hand of 15 gebaren met een opgestoken wijsvinger. Ga op zoek naar verschillende soorten woorden, zoals werkwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, zelfstandige naamwoorden, etc.

2 > (+/- 15 minuten) Je gebruikt alle 15 woorden of gebaren in 1 beschrijvende zin. Je probeert zo weinig mogelijk andere woorden toe te voegen. De inhoud van de zin hoeft niet realistisch te zijn, voel je vrij om iets met veel fantasie en taalspel te beschrijven. Tracht om helder het onderwerp van je beschrijving neer te zetten, zonder het onderwerp letterlijk te benoemen.

Uitbreiding in groepsworkshop

3 > (+/- 15 minuten) Je zoekt naar een manier om je zin/beschrijving lichamenlijk visueel te maken en visuele elementen te vinden die "rijmen".

4 > (+/- 15 minuten) Je presenteert aan de groep door de zin voor te lezen en tegelijkertijd de beweging uit te voeren. Daarna tracht de groep te raden wat je hebt beschreven en uitgebeeld.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: wat is de relatie tussen klank, taal en lichaam. Waren er "onvertaalbare" woorden of begrippen die je niet kon omzetten in een beweging?

De ketting

Improvisatie, instant compositie, live-beschrijving

Deze tool is een aanpassing van een methode van de Braziliaans-Duitse choreograaf en performer Wagner Moreira en werd door Max Greyson herwerkt voor het ArtInAD-project. De tool werd uitgevoerd in februari 2020 met een groep studenten van de afdelingen Drama, Muziek en Dans van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en leden van het Labo Inclusiedans.

Aantal deelnemers: 9 tot 21

Totale duur: 30 à 50 minuten

Nodig: verschillende ruimtes, pen, papier

1 > (+/- 20 minuten) Warm op door je spieren los te schudden, je stem en lichaam te gebruiken, alle spanning uit je systeem te krijgen. Daarna wandel je kris kras door elkaar in de ruimte en is de opdracht om 2 andere mensen uit de groep te kiezen en je steeds te verplaatsen zodat je met deze mensen een denkbeeldige driehoek vormt. Tracht goed te verbergen wie je hebt gekozen door deze mensen nooit rechtstreeks aan te kijken maar ze in je perifeer zicht te houden.

2 > (+/- 5 minuten) Je zoekt een beweging die uitbeeldt hoe je je vandaag voelt. Voer deze beweging enkele keren uit en verfijn ze.

3 > (+/- 15 minuten) De groep splitst zich in 3 (ongeveer) gelijke groepen. De groepen gaan elk naar een andere ruimte. Binnen je groep maak je een compositie van de bewegingen uit [2] die ongeveer 2 minuten lang is. De enige regel is dat het een sequentie vormt waarbij elke beweging apart wordt uitgevoerd, dus nooit 2 bewegingen tegelijkertijd. Probeer creatief te zijn door te experimenteren met herhaling, geometrische vormen, bewegingsdialoog, etc.

4 > (+/- 45 minuten) De groepen komen terug samen en krijgen elk een nummer. Groep 1 begint met de ruimte te verlaten. Groep 2 presenteert haar creatie en groep 3 beschrijft de performance van groep 2 op papier. Daarna komt groep 1 terug en moeten zij de performance van groep 2 recreëren op basis van de tekstuele beschrijving van groep 3, zonder verdere instructie of visuele hulp. Roteer zodat elke groep heeft gepresenteerd, beschreven en gerecreëerd.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: was de beschrijving voldoende om de choreografie te reconstrueren? Ben je bij een beschrijving van het lichamelijke gebleven of heb je ook abstracte taal of beeldende metaforen gebruikt om bewegingskwaliteiten te benoemen?

Clair obscur

Improvisatie, vertrouwen, groepsbinding, ontdekking

Deze tool is een aanpassing van verschillende methodes van o.a. dansers Saïd Gharbi, Leif Fernhaber en Mia Sophia Bilitza en werd door Max Greyson herwerkt voor het ArtInAD-project. De tool werd uitgevoerd in februari 2019 met een groep mixed-abled podiumkunstenaren in de Nationale Opera van Athene binnen het kader van het Creability-project.

Deze tool kan gecoacht worden door een ziende maar het heeft enorme meerwaarde wanneer de coach iemand is met persoonlijke ervaring van verminderd zicht of blindheid.

Aantal deelnemers: 4 tot 20

Totale duur: 80 à 90 minuten

Nodig: grote ruimte, slaapmaskers, muziek (optioneel)

1 > (+/- 10 minuten) De coach brengt de deelnemers samen aan de deur van de ruimte en vraagt hen om de ogen te sluiten of een slaapmasker op te zetten. Zij of hij begeleidt de deelnemers één voor één geblinddoekt de ruimte binnen en zorgt dat iedereen op een veilige, comfortabele plaats zit of ligt, met minstens 1,5 meter ruimte. De coach houdt ten alle tijden de ogen open om de veiligheid te bewaren.

2 > (+/- 20 minuten) Als opwarming neemt de coach de deelnemers mee in een beschrijvende metafoor. Eventueel zet de coach rustige muziek op. Bij de contactimprovisatie op het einde van deze stap is het belangrijk dat de deelnemers elkaar vertrouwen. Wie zich niet comfortabel voelt bij aanraking, kan ook tijdens de opwarming met een simpel geluid aangeven dat zij of hij liever geen fysiek contact maakt.

De deelnemers zijn bomen in een donker bos, geworteld in de grond, sterk en flexibel. Ze worden zich bewust van hun lichaam, met wortels die de grond raken, een stam en takken en een kruin die zacht wiegt. Er stroomt water door hun lichaam als bloed. De deelnemers worden zich stapsgewijs bewust van hun voeten, enkels, knieën en benen, hun dijnen en heup, ribben, schouders, armen, ellebogen, polsen en handen, hun hals en hun hoofd. Hun hele lichaam ligt stil maar zit toch vol leven. Traag maar zeker komt de zon op en beginnen de bomen te groeien, beginnend bij hun wortels. Ze ontdekken lichaamsdeel per lichaamsdeel hoe ze leven en bewegen, terwijl ze groeien naar de zon. Ze komen rechtop te staan en kunnen de ruimte verkennen, op een trage, zachte manier. Eerst in de cirkel om zich heen, daarna verder en verder van hun plaats, zodat ze ook andere bomen op hun pad kunnen treffen, die ze met een kleine aanraking laten weten dat ze er zijn, alvorens verder op verkenning te gaan. Stilaan kunnen de deelnemers een langer contact zoeken. Wanneer ze in grotere groepen samen een contactimprovisatie hebben, zoekt de coach een goed moment om de zon te laten ondergaan en de deelnemers terug een individuele plaats te laten zoeken, zich te wortelen en enkele minuten tot rust te komen alvorens de ogen te openen.

3 > (+/- 15 minuten) De groep splitst zich op in duo's en vormt een rij aan de zijkant van de ruimte. De deelnemers houden hun partner vast bij de arm, hand of schouder en sluiten allen de ogen. Tussen de duo's is

minstens 1,5 meter afstand. Ergens aan de overkant van de ruimte stelt de coach een audiospeler in op een zacht, monotoon geluid. De duo's moeten bij de geluidsbron raken, zonder hun zicht te gebruiken.

4 > (+/- 15 minuten) De duo's verspreiden zich in de ruimte. Een van beide sluit de ogen. Degene die de ogen open heeft, leidt haar of zijn partner rond door de ruimte. Het contactpunt kan een arm of hand zijn, maar ook beide handen op de heupen is mogelijk, om genoeg steun en vertrouwen te geven. Je begint traag en versnelt gestaag naarmate het vertrouwen toeneemt. De partner geeft steeds aan tot hoe ver zij of hij wil gaan, maar moet zich laten uitdagen en vertrouwen hebben in de gids. Het doel is om na enkele minuten met je partner door de ruimte te lopen. Na ongeveer 5 minuten wisselen de rollen om.

5 > (+/- 10 minuten) De duo's blijven samen en spreken een geluid af om elkaar te kunnen herkennen. Daarna sluit iedereen de ogen en verspreidt de coach de deelnemers over de gehele ruimte. Wanneer de coach een teken geeft, moeten de duo's elkaar vinden op basis van het geluid dat ze hebben afgesproken.

6 > (+/- 10 minuten) Tot slot sluit iedereen weer de ogen. De coach verspreid de deelnemers over de gehele ruimte en geeft de instructie dat de groep een grote cirkel moet maken door enkel verbale informatie uit te wisselen. Wanneer de groep denkt dat ze een cirkel heeft gevormd, opent iedereen de ogen.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoe lang duurde het voor je een veilig, comfortabel gevoel had bij het gebrek aan zicht? Heb je vaak gesproken om informatie uit te wisselen of was de tactiele uitwisseling voldoende?

Een beslissing in het nu

Improvisatie, instant compositie, live-beschrijving

Deze tool is een aanpassing van een methode van de Braziliaans-Duitse choreograaf en performer Wagner Moreira en werd uitgevoerd met groepen van mixed-able podiumkunstenaars, o.a. leden van het ensemble Un-Label, studenten van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en leden van het Labo Inclusiedans.

Aantal deelnemers: 4 tot 20

Totale duur: 30 à 50 minuten

Nodig: ruimte

1 > (+/- 20 minuten) Schud je spieren los, gebruik je stem en lichaam om alle spanning uit je systeem te krijgen. Daarna wandel je kris kras door elkaar in de ruimte. Wanneer je iets opmerkt aan het uiterlijk van iemand die je passeert, beschrijf je luidop wat je zag in maximaal 3 woorden en loopt erna weer verder. Je probeert de meest opmerkelijke elementen te benoemen.

2 > (+/- 10 minuten) Je verspreidt je in de ruimte. De opdracht is om beslissingen te maken, ze volledig te begrijpen, je open te stellen voor de gevolgen ervan en ze daarna pas uit te voeren. Je maakt in het heden een keuze over de toekomst, bijvoorbeeld: 'Ik zal mijn hoofd draaien,' en daarna draai je je hoofd. Wanneer je bijvoorbeeld beslist om naar de muur te lopen, maak je je eerst een mentale voorstelling van hoe je dat zal doen, en pas daarna vertrek je naar de muur. Wanneer je bij de muur bent aangekomen, neem je weer de tijd om een nieuwe beslissing te maken, te beseffen welke de beslissing is en ze daarna uit te voeren. De beslissing moet steeds aan de handeling voorafgaan. Na enkele minuten geeft de coach van deze tool mee dat je bij elke beslissing minstens 1 ander persoon moet betrekken, bijvoorbeeld: 'Ik ga tegen de persoon die het verst van me verwijderd is, zeggen dat ik naar haar of hem opkijk.'

3 > (+/- 10 minuten) Je gaat terug naar de positie waar je bij [2] begon en tracht dezelfde beslissingen opnieuw te maken. Het betekent niet dat je dezelfde bewegingen uitvoert of dezelfde plaatsen bezoekt, maar wel dat je dezelfde beslissingen maakt. Wanneer je bijvoorbeeld besliste om naar de muur te lopen, zou het kunnen dat dit deze keer een andere muur is. Het zijn enkel de beslissingen die je opnieuw maakt. Zo kan ook de interactie met andere personen nu op een heel andere manier en met een andere timing plaatsvinden, zolang ze gebaseerd is op dezelfde beslissing als in [2]. Je hoeft niet dezelfde volgorde aan te houden als voordien, enkel dezelfde beslissingen te maken.

4 > (+/- 10 minuten) Je gaat weer terug naar de positie waar je bij [2] bego en tracht al je beslissingen opnieuw te maken. Dit keer spreek je ze luidop uit. Let op het effect. Hoe beïnvloedt het uitspreken je eigen beslissing en wat verandert er wanneer je de beslissingen van de ander hoort en hun handelingen kunt interpreteren. Kan je er op anticiperen? Iemand van wie je dacht dat die naar je toe kwam omdat zij of hij besliste je een hand te geven zegt nu misschien luidop: 'Ik ga iemand begroeten', en daardoor gaan jullie dit keer misschien 'Hallo' zeggen in plaats van een hand te geven.

= > (+/- 10 minuten) Mogelijke feedbackvragen: hoe denk je na over de beslissingen die als performer maakt? Wanneer je dezelfde theater- of dansvoorstelling meerdere keren opvoert, bestaat het performen dan uit steeds dezelfde tekst en handeling of steeds dezelfde beslissingen? Wat was de invloed van het luidop uitspreken van een beslissing bij (4)?

Bijlagen

Bijlage 1: Audio-introductie 'The Silenced'

Deze introductie werd live gesproken net voor het begin van de voorstelling, wanneer het publiek reeds op de speelvloer had plaatsgenomen. Ze was voor iedereen hoorbaar.

De schaduw van een verleden omsingelt haar

In een cirkel van licht zit ze

Als in een punt aan het einde van een zin

Haar gezicht begraven op haar knieën

Ze is opgesloten, gesmoord in haar verstomming

Ze staat op het punt om terug adem te halen

Eerst moet ze een stem vinden

Een zucht om te laten resoneren

Ze moet kiezen

Of ze het licht zal volgen

of zich erdoor zal laten leiden

Een video van de performance is te vinden op: https://www.youtube.com/watch?v=RzjBY0t_7IE

Bijlage 2: Audio-introductie danstheatervoorstelling Gravity (and other attractions)

Welkom bij Gravity (and other attractions), een danstheaterperformance. Twee dansers zullen performen: Lolo en Tiki. Ze zullen altijd op de scene staan, zelfs als u ze op bepaalde momenten niet kan zien of horen.

Licht aan!

Het podium heeft een witte vloer van vijf op vijf en een witte achtergrond. Twee witte kubussen staan dicht bij elkaar achteraan de vloer. Het is een puur en vlekkeloos decor, waarop minimalistische beelden zullen worden geprojecteerd, altijd nauw verbonden met de tekst.

De basis van deze voorstelling is een Engels gesproken poëtische, artistiek geïntegreerde audiobeschrijving. Dit betekent dat de dans de tekst inspireerde, en de tekst de dans. De beschrijvende taal is de inspiratie, de woordelijke vertaling en de gesproken tekst van de voorstelling.

Indien u geen toegang heeft tot een of meer van de artistieke elementen in deze performance, of indien u ze niet ten volle kan waarnemen, zijn alle andere artistieke elementen ervoor ontwikkeld om bruggen te slaan voor uw perceptie. Ze vertellen allemaal hetzelfde verhaal, op hun eigen manier.

Bijlage 3: Audio-introductie muziektheatervoorstelling *Voyeurs in BXL*

Algemene audio-introductie voor wie geen toegang heeft tot het programmaboekje of de website

Welkom bij *Voyeurs in BXL*, een muziektheatervoorstelling van collectief *Voyeurs*, dat bestaat uit schrijver-performers Max Greyson en Carmien Michels, tekenaar Wide Vercnocke, celliste Jolien Deley en multi-instrumentalist Tim Coenen. De scenografie ligt in de kundige handen van Stef Depover en Senne Mannaers bestuurt de licht- en geluidstechniek. *Voyeurs in BXL* is een mix van literaire performance, klassieke cello, hedendaagse muziek en live illustratie. De voorstelling kwam tot stand in samenwerking met Vonk & Zonen, Passa Porta, LNVT en WALPURGIS en dankzij de steun van het Vlaams Fonds voor de Letteren, de Vlaamse overheid en de VGC.

De volgende tekst staat in het programmaboekje en op de website:

Niemand kijkt op als Barbara het nieuwe land Brussel binnenkomt. Niemand zegt: ‘wat doet zij hier in deze straten? Zij hoort hier niet.’ In Brussel kan je anoniem zijn en jezelf vergeten. Zeker nu er niemand nog spreekt, nu ieder ketje zwijgt. De muziektheatervoorstelling *Voyeurs in BXL* is een feest voor oog en oor. Tekenaar Wide Vercnocke vult zijn inktpot met het Brusselse rioolwater en tekent live metershoge beelden. Muzikanten Jolien Deley en Tim Coenen bespelen met hun gitaar en cello ieder hart. Ze creëren een hymne, een lijflied, een soundtrack voor het nieuwe land. Schrijver-performers Max Greyson en Carmien Michels trekken landinwaarts en vertellen het spannende verhaal van Barbara, die op zoek is naar een jeugd vriend terwijl levende standbeelden haar begluren. Met krachtige en ritmische teksten, klanken en beelden bedwelmt het vijftal iedereen met ketjesvuur, oftewel: feu de ket!

De voorstelling is voorzien van een artistieke audio-introductie, hoorbaar voor het gehele publiek, en een artistiek geïntegreerde audiobeschrijving via hoofdtelefoon, voor wie geen toegang heeft tot de visuele elementen op scène. De beschrijving is erop gericht de tekeningen tot leven te brengen in de taal en is geschreven en gesproken vanuit het perspectief van de tekeningen zelf.

Audio-introductie aan het begin van de voorstelling, voor het gehele publiek.

Welkom. U bevindt zich in een nieuw Brussel, dat erg lijkt op het Brussel dat u kent, maar in geen geval hetzelfde is.

Dit Brussel heeft een zwarte, rechthoekige speelvloer. Een zwart, doorschijnend gaasdoek van tien meter breed en vijf meter hoog staat recht als een opengevouwde boek en vult de hele scène. Er zijn geen andere decorstukken of rekwisieten. Achter het zwarte gaasdoek zitten een performer, een tekenaar, een celliste en een gitarist. Hun gezichten zijn steeds vaag belicht. Ze zijn de hoofden achter het doek, de voyeurs. Ook ik ben er, onbelicht en onzichtbaar. Samen zijn wij de ogen van het nieuwe Brussel die u bespieden.

Op de voorgrond staat zo meteen Barbara. Een jonge vrouw met lang, kastanjebruin haar en bruine ogen. Ze draagt een sportieve, hippe bordeaux vest met kap, een zwarte jeans en donkerroze sneakers. Van achter het gaasdoek kijk ik naar Barbara, bespeel haar onbegrip, daag haar uit, stel haar geduld op de proef. Zij is op zoek naar een jeugdvriend, maar de stad zwijgt. Alle inwoners vertikken het om te spreken. Toch heeft Brussel een stem. Mijn stem. Ik ben Brussel. Bienvenue.

Het grote zwarte gaasdoek op de speelvloer vormt de denkbeeldige grens tussen Barbara en de stad. Op het doek verschijnen live getekende beelden. De tekenaar schetst met witte stift lijnen en vormen op zijn blad; monumenten, stadsgezichten, menselijke figuren, bewegende standbeelden, vrienden en vijanden. De tekeningen worden geprojecteerd op het zwarte gaasdoek, alsof de tekenaar al schetsend het licht laat doorbreken op het donkere, zwarte decor. Op die manier zal een dialoog ontstaan tussen Barbara en de stad, die niet enkel een stem heeft, maar ook communiceert in muziek en beeld.

Et alors ça commence. Bienvenue. Welkom in Brussel.

Bijlage 4: Teksten bij filmfragment ‘Een nieuw perspectief’

Deze teksten werden geschreven bij het fragment ‘Peeping Tom – Le Salon (Trio Gaby Uma Franck)’, te vinden op YouTube. Drie studenten van de opleiding Woordkunst aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen namen een ander perspectief in voor een experimentele, artistieke audio-beschrijving van het fragment. Deze teksten dienden als basis voor een kortverhaal, in het kader van de lessen Schrijven bij docent Yella Arnouts.

Tekst Johannes Lievens

Je droomt dat je valt. Je valt urenlang. Je voelt alleen de wind, het donker in je rug. En er is niet eens een put waarin, een rotswand waarlangs, een klif, een occasioneel takje om aan te blijven haken, er is zelfs geen bodem, geen zee. Je droomt dat je valt, je valt alleen, en plots schrik je wakker. Er komt iemand bij je bed. Ze brengt iets warm om te drinken, je verslikt je. Ze vraagt met hese stem wat er aan de hand is. Je probeert het uit te leggen, dat je viel, dat er geen bodem was. Het is voorbij, zegt ze en ze legt haar hand op je bezwete voorhoofd. Je weet niet of dat waar is. Je zweet, zegt ze. En dan besluit je haar mee te nemen. Terug te keren naar een plek ergens in je val, samen te vallen. Dus je schikt de kussens, schudt het laken in de plooi. Slaapzacht. Slaapzacht. Ja. Je sluit je ogen.

En van achter je oogleden herken je het salon. Nee, denk je, foute droom. Maar je bent in het salon. En je merkt dat iedereen er is, het is een prima moment voor een familiefoto. Toch lacht niemand. Je wilt iets zeggen, terloops — hoe begin je aan geroezemoes? — maar je woorden glippen uit je handen, als een vis die nog spartelt, blikkert in de zon, opspringt en weg, van de kade af valt en in de diepte verdwijnt.

Een lichte wind verkent de kamer, vleit zich langs schouders en ruggen, laat zich dragen, langs de stoffige spiegel, langs de lege muren, en beklimt dan voorzichtig het kaartenhuis op de keukentafel, tot aan de top, het lijkt heel even of de wind rechtop staat, dan laat hij zich vallen, waait op, wordt sterker, er hangt regen in de lucht, lage druk, een wolk houdt zich op in de kamer, lekt, de vouwen scheuren door en het huis valt in elkaar, verzakt, verdwijnt.

Je weet dat het voorbij is, maar houdt je ogen gesloten. Je ziet alleen een rozig donker. Vlakbij verschijnen twee pupillen, inktzwart, je kan ze niet goed zien, maar je voelt dat ze er zijn, dat ze kijken. Je bent hier niet alleen. Je opent je ogen, wil terug kijken. Maar het salon is leeg.

Tekst Anke Verschueren

het is het wiebelen, het wiegen,   het gevoel te kunnen vliegen
maar toch
met beide voeten in het leven
het is het vredige beven bij het eerste vasthouden,
het vertrouwen op elkaars armen, verwarmen
samen dat ene nieuwe, speciale
bijna nog kale, maar zo ongewone
wezen, zo levend
zo krijsend en kermend
het is het dag en nacht beschermen
het kietelen, het giechelen
het grinniken, het grienen
of gieren van zoveel geluk
zoveel liefde, verliefde
blik van bij de eerste snik
samen ademen
het is het teder strelen, het delen
van een wereld, een huis
een thuis
het is de zachtste huid
op huid
het kleinste handje dat zich om een vinger sluit
en een hart dat een slag overslaat
voor dat ene kleine, speciale
bijna nog kale, maar zo gewone
wezen, dat eeuwig en eerlijk
het allerbelangrijkste

Tekst Mona Thijs

ik herinner mij jouw handen nog, groot en ruw en toch passend bij het jongetje dat je nog maar net was ontgroeid, en dat je eender wanneer opnieuw kon worden, en toen was, in die ochtend waarin je een van jouw handen onder je ballen legde, ze mij toonde alsof ze niet bij jou hoorden, je ballen, maar jij wel hun eerlijke vinder was, en je je vondst nu met mij deelde, in die ochtend waarin alles donkerrood kleurde,

alleen jouw handen waren wit,

jouw handen die toen nog alleen van jou waren, in die ochtend waarin jij voor mij licht door je knieën boog, terwijl ik opgekruld in de harde lakens lag, kijkend naar het lichte buigen van jouw knieën, dat de inzet van een voorzichtige dans leek te zijn, maar het niet was,

mijn lief met rundsknieën,
even testen of ze het nog deden, die knieën,

voor misschien een bergklim later, maar niet toen, in die ochtend, waarin jij naar me toe kwam springen, je jouw borst tegen de mijne aan vlijde, ik jouw hart wild tekeer hoorde gaan, zo dichtbij en toch onmogelijk om in mijn handen te nemen, toen heb ik even aan een mes gedacht, dat geef ik eerlijk toe, een mes om dat oneindig verre leven dat je was, stil te leggen, zodat niet alleen ik, maar niemand er ooit bij zou kunnen, dat leek me toen rechtvaardig

mijn handen heb ik stevig om jouw billen geklemd,

het donshaar daarop dat blond was en een teken van het jongetje in jou, mijn handen die toen hopeloos graaiden naar alles wat ik van jou kon krijgen, en heel mijn lichaam dat alleen voor jou was, niks dat ons ervan weerhield onszelf zo volledig mogelijk tegen elkaar aan te drukken, dat herinner ik me, terwijl jij nu jouw handen om die twee andere, kleinere handen vouwt

ons meisje

Woord van dank

Ik wil graag de mensen bedanken die het onderzoek ArtInAD en de groei van mijn artistieke praktijk mogelijk hebben gemaakt. Dat zijn in de eerste plaats Nina Reviërs van de Universiteit Antwerpen, een van de grondleggers van AD in Vlaanderen, die haar ervaring en engagement ten dienste stelde van het project en Ine Vanoeveren, die als hoofd van de onderzoeksgroep CREATIE aan het Koninklijk Conservatorium Antwerpen (KCA) een onmisbare bijdrage leverde aan de output van het project en ook steeds de rol van artistiek klankbord op zich heeft genomen. Ik dank mijn promotor Katharina Smets voor de vrijheid en constructieve feedback die ik van haar kreeg en Kevin Voets, Julie De Smedt, Tine Marguillier en Lotte De Voeght voor de waardevolle ondersteuning vanuit het departement Onderzoek van het KCA.

Ik ben de leden van de Vereniging van Blinden en Slechtzienden (VeBeS) erg dankbaar, met name voorzitter Eric Van Damme, die het project een warm hart toedroeg en me in enkele persoonlijke gesprekken meer inzicht gaf in de perceptie van blinden dan ik ooit via andere wegen had kunnen vinden. Ook Lesley De Ceulaer, die via persoonlijke engagement, interesse in vernieuwing, gedrevenheid en constructieve feedback het project de juiste richting in duwde, en de redactie op artistiek en ethisch niveau van Jo Bannon waren onmisbare schakels voor ArtInAD en dit werkboek.

Voor ondersteuning van het onderzoek dank ik Nienke Reehorst, artistiek coördinator van het departement Dans van het KCA, met wie de samenwerking steeds openhartig en toegewijd was, en Yella Arnouts, docent Schrijven aan het KCA, die haar lessen openstelde en met haar studenten (Anke Verschueren, Mona Thijs, Johannes Lievens) het onderzoek op literair vlak voedde.

Mijn dank gaat ook uit naar de leden van het danstheaterensemble Un-Label en de kunstenaars die meewerkten binnen de projecten Creability en ImpArt, in het bijzonder: Lisette Reuter, Wagner Moreira, Costas Lamproulis, Filippos Zoukas, Max Schweder, Dodzi Dougban, Stella Papantonatos, Konstanze Bustian, Sarah Bockers, Tim Stadie, Sarah Haas, Markus Brachtendorf, Lara Weiss, Nils Rottgart, Nikolas Jürgens, Lucy Wilke, Franziska Wilke en Andrea Eberl.

Ten slotte zijn er vele mensen die me de voorbije hebben geïnspireerd en op allerlei manieren hebben bijgedragen aan ArtInAD: Claire Cunningham, Mollie Garrett, Saïd Gharbi, Leif Firnhaber, Jo Bannon, Louise Fryer, Amelia Cavallo, Kate Marsh, Jess Curtis, Patricia Alessandrini, Tanja Erhart, Jonathan Meth, John Kelly, Amit Sharma, Marco Fusi, Winnie Huang, Linda Jankowska, Chloë Philips, Hanne Roofthoof, Priscilla Poldervaart, Selina Van Gool en alle leden van het Labo Inclusiedans.

Max Greyson zal in de toekomst verder onderzoek voeren naar geïntegreerde vormen van toegankelijkheid, waaronder ook beschrijving en AD. Contact voor workshops, lezingen, samenwerkingen of creatieve uitwisselingen: maxgreyson@gmail.com | www.max-greyson.be | www.artypevzw.be

